

Zdzisław Bieleń

Biblioteka Publiczna im. Hieronima Łopacińskiego od powstania do II wojny światowej

Wstęp

Po powstaniu styczniowym Lublin zaczął się dynamicznie rozwijać. Powstawały pierwsze zakłady przemysłowe, wzrastała liczba warsztatów rzemieślniczych, rozwinał się handel, zwiększała się liczba mieszkańców. Rosły zatem potrzeby społeczne. Żywiej także zaczęło pulsować życie kulturalne. Wznowił działalność teatr, powstały pierwsze towarzystwa społeczne, wybudowano gmach nowego teatru, zaczęła działać biblioteka rosyjska, odbyły się pierwsze odczyty publiczne w języku polskim, począł rozwijać się amatorski ruch teatralny i muzyczny¹.

Lublin wraz z Królestwem Polskim wchodził w skład imperium rosyjskiego. Po powstaniu styczniowym władze wzięły ostry kurs na pełną unifikację Kraju Priwisłanskiego z Cesarstwem, a środkiem ku temu była polityka rusyfikacyjna. Wszelkie przejawy polskości były zakazane lub ograniczane.

Sytuacja uległa zmianie na początku XX w., po przegranej wojnie z Japonią. Carat został zmuszony do wielu ustępstw, także w kwestii narodowej i swobód obywatelskich. Dla Polaków nastały lepsze czasy. Zgodzono się na utworzenie polskich szkół, towarzystw społecznych i kulturalnych, instytucji publicznych. Wzmogła się działalność podziemnych partii politycznych. Powstały nowe tytuły prasowe. Wykształtowało się w Lublinie na przełomie wieków znaczące grono działaczy społecznikowskich, którzy, wykorzystując istniejącą sytuację i sprzyjające okoliczności, występowali z różnorodnymi inicjatywami. Jedną z nich była idea utworzenia w Lublinie biblioteki publicznej. Przybliżyła ją tragiczna śmierć znanego uczonego i bibliofila, nauczyciela łaciny i greki w miejscowym gimnazjum męskim, Hieronima Łopacińskiego.

Biblioteki, wypożyczalnie i czytelnie w Lublinie

Na początku XX w. było w Lublinie kilka bibliotek, ale miały charakter zamkniętych, służąc jedynie członkom danej wspólnoty. Własne księgozbiory posiadały szkoły i klasztory. Jeśli chodzi o ludność żydowską, to dorośli mogli korzystać z księgozbiorów gminnych domów modlitwy i nauki - bethamidrasz². Od

¹ *Lublin. Dzieje miasta*. T. 2. *XIX i XX wiek*. Lublin 2000 s. 125-135.

² K. Zieliński. *Drukarnie, księgarnie i biblioteki i czytelnie żydowskie w Lublinie do 1918 r.* W: *Lublin a książka*. Lublin 2004 s. 516.

1867 r. działała w Klubie Rosyjskim biblioteka wraz z czytelnią³, która obsługiwała czytelników - Rosjan. Czyniono jednak starania o uruchomienie rosyjskiej biblioteki publicznej, uwieńczony sukcesem w 1903 r.⁴ Z polskich instytucji swoją bibliotekę od 1874 r. miało Lubelskie Towarzystwo Lekarskie⁵.

Pierwszą samodzielną czytelnię powołali Żydzi. W 1901 r. Berek Fuchman wystarał się o zgodę gubernatora Władimira Tchorżewskiego na jej otwarcie. Powstała przy ul. Olejnej 2. Na polską przyszło poczekać do czasów „odwilży”, wywołanej rewolucją 1905 r. Powstała w 1907 r. przy ul. Dominikańskiej 3 jako czytelnia społeczna⁶.

Obok bibliotek akcję wypożyczania książek do domu prowadziły księgarnie. Prekursorem była księgarnia Arctów, prowadzona od lat trzydziestych XIX w. przez tę zasłużoną rodzinę. Już od początku udostępniała książki polskie i francuskie dla dorosłej społeczności lubelskiej, a od końca lat siedemdziesiątych także książki dziecięce⁷.

Zawiązanie Towarzystwa Biblioteki Publicznej im. H. Łopacińskiego

27 VIII 1906 r., w dniu pogrzebu Łopacińskiego, w jego mieszkaniu przy ul. Gubernatorskiej (dziś ul. Kołłątaja) spotkali się przyjaciele zmarłego i społecznicy lubelscy. Zaprosił ich brat Hieronima, Jan. Byli tam: Mieczysław Biernacki, lekarz ze Szpitala Jana Bożego, wydawca „Kuriera”, popularyzator wiedzy i higieny; Kazimierz Jaczewski, ordynator szpitala św. Józefa, działacz Lubelskiego Towarzystwa Lekarskiego i jego bibliotekarz; Aleksander Jaworowski, ordynator szpitala, prezes Lubelskiego Towarzystwa Lekarskiego, z zamiłowania bibliotekarz; Władysław Modrzewski, rejent; Tadeusz Piotrowski, dyrektor Oddziału Banku Handlowego, prezes Towarzystwa Opieki nad Zabytkami Przeszłości; Henryk Wiercieński, powstaniec styczniowy, sędzia gminny z Nałęczowa, publicysta i badacz regionu oraz jedyny spoza regionu, Antoni Adam Kryński, delegat krakowskiej Akademii Umiejętności⁸. W tym gronie „zrodziła się myśl zachowania jego [Łopacińskiego: ZB] księgozbioru, jako zaczątku biblioteki publicznej miasta Lublina i wzniesienia przez to trwałego pomnika Zmarłemu”⁹. Pozostawiona biblioteka przedstawiała znaczną wartość. Jan

---

³ K. Latawiec. *Biblioteki rosyjskie w Lublinie w latach 1865-1915*. W: *Lublin a książka* s. 445.

⁴ Tamże s. 449.

⁵ S. Kosiński. *Lubelski dorobek naukowy i publicystyczny Witolda Chodźki*. W: *Lublin a książka* s. 503.

⁶ *Lublin w dokumencie*. Lublin 1976 s. 191.

⁷ M. Wełna-Adrianek. *Początki bibliotekarstwa w Lublinie*. „Roczniki Biblioteczne” R. 14 (1970) z. 3-4 s. 713; R. Mazurkiewicz. *Działalność wydawniczo-księgarska Arctów w latach 1836-1900*. W: *Studia z dziejów drukarstwa i księgarstwa w Lublinie w XIX i XX wieku*. Lublin 1988 s. 111-112.

⁸ *Zebranie ogólne Towarzystwa Biblioteki Publicznej im. Hieronima Łopacińskiego*. „Ziemia Lubelska” 1908 nr 116 s. 2; K. Gawarecka. *Dzieje Biblioteki im. H. Łopacińskiego w Lublinie*. W: *Hieronim Łopaciński i Biblioteka Jego Imienia w Lublinie 1907-1957*. Lublin 1957 s. 131; M. Biernacki. *Wspomnienia o Łopacińskim*. W: *Hieronim Łopaciński we wspomnieniach*. Lublin 2004 s. 26.

⁹ K. Jaczewski. *Pierwsze ćwierćwiecze Biblioteki Publicznej imienia Hieronima Łopacińskiego w Lublinie*. Lublin 1933 s. 9.

Łopaciński nie był jedynym spadkobiercą Hieronima. Towarzystwo postanowiło odkupić zbiory od rodziny i przekazać ją społeczeństwu. Zbiory, na razie, za zgodą rodziny, złożono w gmachu poddominikańskim, pod opieką Franciszka Wawrzyckiego, sekretarza Towarzystwa Rolniczego, a po jego wyjeździe powierzono dr. Kazimierzowi Jaczewskiemu¹⁰.

Do zorganizowania biblioteki był potrzebny podmiot prawny. Postanowiono powołać Stowarzyszenie Biblioteki Publicznej. Wzorem stało się warszawskie Towarzystwo Biblioteki Publicznej, zawiązane w 1906 r. W Lublinie grupę inicjatywną stanowiło 10 osób, pięciu uczestników spotkania stypowego w mieszkaniu Łopacińskiego, tj. Biernacki, Jaczewski, Jaworowski, Modrzewski i Piotrowski oraz Henryk Jaworski, nauczyciel szkoły im. Vetterów; Edmund Sachs, lekarz społecznik; pastor Aleksander Schoeneich, literat i publicysta; Juliusz Vetter, przemysłowiec i filantrop oraz adwokat Konstanty Zaremba. Przyszli członkowie stowarzyszenia udali się do Warszawy i zapoznali się z dokumentami i procedurą obowiązującą przy rejestracji. Na początku października 1906 r. stosowne dokumenty, m. in. *Ustawę*, tj. statut, złożono w Urzędzie Gubernialnym, który dopiero 12/25 III 1907 r. wpisał Towarzystwo pod pozycją 10 do rejestru stowarzyszeń i związków guberni lubelskiej¹¹. Powodem zwłoki były trudności z rejestracją stowarzyszeń, o co zabiegali twórcy Biblioteki. Nie czekając na rozstrzygnięcie urzędowe Kazimierz Jaczewski - już na początku marca - agitował za nią wśród zasłużonych i zaufanych Polaków¹². Dwa miesiące później, 26 maja, odbyło się w gmachu Szkoły Handlowej przy ul. Bernardyńskiej zebranie organizacyjne Towarzystwa Biblioteki Publicznej. Przewodniczył mu adwokat Władysław Karwowski, prezes dyrekcji Towarzystwa Kredytowego m. Lublina. Na zebranie przybyły 32 osoby, w tym dwie spoza Lublina: Henryk Wiercieński i dr. Waclaw Lasocki, obaj z Nałęczowa. Uczestnikami zebrania byli: Leon Przanowski, Gustaw Wiercieński, pastor Schoeneich, Helena Czarniecka, Tadeusz Piotrowski, Aleksander Jaworowski¹³. Postanowiono formalnie zawiązać Towarzystwo, podjęto stosowną uchwałę, wybrano zarząd, który miał dalej prowadzić negocjacje związane z formalnym nabyciem zbiorów oraz doprowadzić do uruchomienia biblioteki.

Towarzystwo Biblioteki Publicznej im. H. Łopacińskiego

Od 26 V 1907 r. aż do wybuchu II wojny światowej, Towarzystwo Biblioteki Publicznej im. H. Łopacińskiego było organizatorem i wyłącznym właścicielem Biblioteki.

Podstawowym dokumentem, określającym cele i regulującym wewnętrz-

---

¹⁰ *Zebranie ogólne* s. 2.

¹¹ *Lublin w dokumencie* s. 191.

¹² Wojewódzka Biblioteka Publiczna im. H. Łopacińskiego (dalej BŁ), Zbiory Specjalne (dalej ZS) Korespondencja Towarzystwa Biblioteki Publicznej im. H. Łopacińskiego (dalej Korespondencja TBP). T. I k. 1.

¹³ BŁ ZS Lista osób obecnych na zebraniach ogólnych Towarzystwa Biblioteki Publicznej im. H. Łopacińskiego w Lublinie s. 1.

ne stosunki organizacyjne, była *Ustawa Towarzystwa Biblioteki Publicznej imienia Hieronima Łopacińskiego w Lublinie*.

Towarzystwo stawiało sobie za cel „[w]spółdziałanie rozwojowi nauk i oświaty”. Miało temu służyć „gromadzenie i utrzymywanie księgozbioru ze wszystkich działów literatury naukowej i beletrystycznej oraz innych środków pomocy naukowych do użytku powszechnego”¹⁴.

Członkowie dzielili się na założycieli i rzeczywistych. Do pierwszej grupy zaliczano tych, którzy wpłacili minimum 25 rubli, przeznaczone na spłatę długu rodzinie Łopacińskich za przejęty księgozbiór. Wszyscy inni oraz członkowie założyciele od drugiego roku stawali się członkami rzeczywistymi, opłacającymi składki po 2 - 6 rb rocznie. W pierwszym roku działalności Towarzystwa liczba członków założycieli wynosiła 92 osoby, by w następnym wzrosnąć do 111. W kolejnych latach powiększała się rocznie o kilka osób. W 1913 r. była największa - 123 osoby, po czym po I wojnie światowej zaczęła się stopniowo zmniejszać. Liczba członków rzeczywistych, a więc opłacających składki, corocznie rosła aż do 1919 r. Wtedy było 413 członków. Jednak już od następnego roku rozpoczął się regres. W 1934 r. do Towarzystwa należało niewiele ponad 100 osób, a w 1939 r. było ich zaledwie 79¹⁵.

Do TBP należeli w większości mieszkańcy Lublina, ale część członków rekrutowała się spośród obywateli guberni, a potem województwa lubelskiego. Wśród tych ostatnich należy wymienić m. in. Henryka Wiercieńskiego i Wacława Lasockiego z Nałęczowa, Jana Kleniewskiego z Kluczkowic (pow. opolski), Stefana Kowerskiego z Józnowa (pow. lubelski), Nikodema Budnego z Jastkowa (pow. lubelski), Stanisława Wessela z Żyrzyna (pow. puławski), Antoniego Rostworowskiego z Milejowa (pow. łęczynski), Tadeusza Rojowskiego z Bystrzycy (pow. lubelski), Edwarda Chrzanowskiego z Moroczyna (pow. hrubieszowski) oraz jego syna Wincentego, Władysława Przegalińskiego z Janowa Lubelskiego. Zapisali się do Towarzystwa także wybitni przedstawiciele świata kultury z kraju, m. in. Faustyn Czerwijowski, dyrektor Biblioteki Publicznej m. Warszawy, Stefan Demby, bibliotekarz i bibliofil, radca Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego.

Funkcję organizatorską i inspiratorską spełniała przez cały okres naczelna władza Towarzystwa, Zarząd, nazywany w dokumentach synonimicznie Komitetem. Siedmioosobowy Zarząd wziął na siebie wszystkie obowiązki związane z działaniem Towarzystwa i Biblioteki, z wyjątkiem udostępniania zbiorów, a w latach trzydziestych prowadzenia inwentarza. Do podstawowych jego zadań należało: zapewnienie księżnicy podstaw finansowych, znalezienie lokalu, zatrudnienie bibliotekarki, pomoc w prowadzeniu biblioteki, zarządzanie majątkiem To-

---

¹⁴ *Ustawa Towarzystwa Biblioteki Publicznej imienia Hieronima Łopacińskiego w Lublinie*. Lublin 1907 s. 3.

¹⁵ M. Gawarecka. *Towarzystwo Biblioteki Publicznej im. Hieronima Łopacińskiego w Lublinie*. W: *W kręgu Hieronima Łopacińskiego*. Lublin 1977 s. 12.

warzystwa, ustalanie projektu budżetu¹⁶.

Pierwszym zadaniem Zarządu był zakup księgozbioru od Łopacińskich. Wynegocjowano kwotę 5000 rb, przy wycenie 20 000 rb¹⁷, płatne w rocznych ratach. Pierwszą, w wysokości 2000 rubli, zapłacono już we wrześniu 1907 r.¹⁸ Całość spłacono przed I wojną światową, choć nie da się ustalić dokładnej daty¹⁹.

Komitet od zaraz przystąpił też do rozwiązywania podstawowych problemów, związanych z uruchomieniem placówki dla publiczności. Członkowie Komitetu wspólnie z aktywem w ciągu kilku pierwszych lat istnienia Biblioteki wykonalili iście tytaniczną pracę.

Lektura przekazów źródłowych wskazuje, że istnienie, dokonania i przetrwanie Towarzystwa zawdzięcza nielicznej grupie społeczników, którzy z determinacją walczyli o jego interesy, mając na uwadze przede wszystkim Bibliotekę. Do najwybitniejszych postaci z tego grona należą: Aleksander Jaworowski, „długoletni, najpracowitszy z pracowników członków Komitetu”, bibliotekarz, prezes i skarbnik; Kazimierz Jaczewski, wieloletni sekretarz; Władysław Karwowski - katalogujący książki, Tadeusz Piotrowski i Leon Przanowski - najczynniejsi w zabieganiu o pozyskanie pieniędzy²⁰. Od połowy lat 20. XX w. Towarzystwo aktywnie wsparła grupa profesorów związanych z Uniwersytetem Lubelskim. Wśród nowych, wyróżniających się osób, byli: archiwista i historyk Leon Białkowski, dyrektor Archiwum Państwowego; filozof Henryk Jakubanis, profesor KUL; Stanisław Oczkowski; klasyk Mieczysław Popławski, profesor KUL; historyk Stanisław Ptaszycki, profesor KUL; adwokat Jan Turczynowicz; historyk i bibliofil ks. Ludwik Zalewski. To drugie pokolenie działaczy nie miało jednak energii i zapału cechujących założycieli.

Okres zaboru rosyjskiego, czas ucisku politycznego i narodowego, w działalności bibliotecznej uzewnętrznił się stosunkowo słabo. Biblioteka była instytucją na wskroś polską. Katalogi tworzone w języku ojczystym. Podobnie prowadzono korespondencję, może z wyjątkiem urzędowej (nie zachowała się). Dopiero w 1911 r. władze gubernialne wystosowały do Komitetu okólnik, w którym zalecano, jako obowiązkowe, prowadzenie katalogów w języku rosyjskim. Ponadto w tym języku miały być pisane protokoły, prowadzone księgi, używane pieczęcie. Interwencja u gubernatora Mienkina nie przyniosła rezultatu²¹. Nie ma dowodów, że zastosowano się do tych poleceń, zważywszy na krótki już okres panowania rosyjskiego. Jedyнным śladem realizacji zarządzeń władz zaborczych było pisanie sprawozdań rocznych - jednego w języku rosyjskim i drugiego w języku polskim.

---

¹⁶ *Ustawa Towarzystwa* s. 8-9.

¹⁷ Anonimowy korespondent „Ziemi Lubelskiej” (1907 nr 136 s. 2), informując o zebraniu organizacyjnym Towarzystwa, napisał, że Kryński wycenił go na 15 000 rb.

¹⁸ BŁ Korespondencja TBP T. 5 k. 1012.

¹⁹ BŁ ZS Księga I s. 101 v.

²⁰ Jaczewski. *Pierwsze* s. 20 -21.

²¹ Tamże s. 17-18.

Okupacja austriacka nie spowodowała zmian w działalności Towarzystwa, oznaczała tylko pewną liberalizację spraw narodowościowych i nieprzeszkadzanie w rozwoju życia społeczno-kulturalnego. 2 VI 1916 r. uzyskano zgodę władz wojskowych „na dalsze prowadzenie czynności” Towarzystwa²².

Po odzyskaniu Niepodległości Towarzystwo jeszcze raz musiało zabiegać o legalizację. Nie było z tym kłopotów, 9 III 1921 r. zostało oficjalnie zarejestrowane, a 24 marca „zalegalizowano” statut²³.

W okresie zaborów i okupacji Towarzystwo nie doświadczyło żadnych spektakularnych wydarzeń. Stało się to dopiero za czasów II Rzeczypospolitej. Należą do nich: otwarcie Biblioteki w Trybunale, 25-lecie Towarzystwa i oddanie do użytku gmachu przy ul. Narutowicza.

Pierwsza uroczystość, będąca równocześnie podsumowaniem pierwszego 15-lecia działalności, odbyła się 19 VIII 1922 r. już w nowej siedzibie Biblioteki, w Trybunale. Zgromadziła blisko 300 osób. Udział wzięli, oprócz członków Towarzystwa, przedstawiciele władz wojewódzkich i miejskich Lublina oraz elita gospodarcza i intelektualna miasta. Podczas uroczystości dwóch wybitnych członków Towarzystwa uhonorowano orderem „Polonia Restituta”. Wyróżniono nim Henryka Wiercieńskiego, powstańca 1863 r. i sybiraka, zasłużonego badacza Lubelszczyzny, jednego z założycieli Towarzystwa oraz Aleksandra Jaworowskiego.

Pierwsze ćwierćwiecze Biblioteki obchodzono na uroczystym, specjalnym spotkaniu członków Towarzystwa w lokalu Biblioteki - 25 V 1933 r. Kazimierz Jaczewski, nestor członków Towarzystwa i długoletni jego sekretarz, odczytał sprawozdanie, dokumentujące dorobek organizacji i trudną drogę rozwojową Biblioteki. Następnie zwiedzono interesującą wystawę starych druków, rękopisów, dyplomów i rycin, przygotowaną przez Wiktora Ziółkowskiego. Na ekspozycji pokazano 70 najcenniejszych obiektów²⁴.

Chlubą dorobku kulturalnego w okresie II Rzeczypospolitej było wybudowanie Domu Pracy Kulturalnej. Uroczyste oddanie gmachu do użytku, w tym także pomieszczeń dla Biblioteki, odbyło się w niedzielę, 4 VI 1939 r., z udziałem marsz. Edwarda Rydza Śmigłego. Wszyscy zebrali się na dziedzińcu, Dostojny Gość przeciął symboliczną wstęgę, wręczono nagrody za pracę kulturalno-społeczną i artystyczną, a następnie Marszałek zwiedził gmach²⁵.

Należy również wspomnieć o zainteresowaniu społeczności lubelskiej sprawami Towarzystwa. Początkowo było bardzo silne i żywe. O poczynaniach Towarzystwa pisała miejscowa prasa, wydawano drukowane sprawozdania

---

²² BŁ Korespondencja TBP. T. 1 k. 99. Pismo k. u. k. Kreiskommando Lublin do Zarządu Stowarzyszenia Biblioteki Publicznej im. H. Łopacińskiego. Lublin 8 VI 1916 r.

²³ Archiwum Państwowe w Lublinie (dalej APL). Starostwo Grodzkie Lubelskie 27 k. 1; Tamże. Starostwo Powiatowe Lubelskie 408 k. 71.

²⁴ S. Oczkowski. *Dzieje wystaw książki i exlibrisów w Lublinie*. W: *Hieronim Łopaciński i Biblioteka* s. 307.

²⁵ „Głos Lubelski” R. 26 (1939) nr 151 s. 1; „Express Lubelski i Wołyński” 1939 z 5 VI s. 2.

z działalności Komitetu, na doroczne zebrania przychodziły nawet 53 osoby. Po I wojnie światowej uwaga publiczności skupiała się na innych problemach. Mało pisała o Towarzystwie i Bibliotece prasa lubelska. Frekwencja na spotkaniach dorocznych zmniejszyła się w porównaniu z pierwszym okresem, ale do połowy lat dwudziestych oscylowała w granicach 25-30 osób. Począwszy od 1926 r. zainteresowanie sprawami Towarzystwa spadło bardzo wyraźnie. Zdarzało się, że na zebrania przychodziło zaledwie kilku członków²⁶.

Sprawa statusu organizacyjno-prawnego Biblioteki

Ustawa Towarzystwa stanowiła, że zbiory Biblioteki są własnością społeczną, własnością członków Towarzystwa. Ten stan prawny nie zmienił się ani w czasie zaborów, ani podczas I wojny światowej.

Prowadzenie Biblioteki, w miarę upływu lat, unaocznilo członkom Komitetu i aktywistom Towarzystwa, z jakimi trudnościami przyszło im zmierzyć się. Zmniejszyła się ofiarność społeczeństwa, pogłębiona zniszczeniami I wojny światowej oraz kryzysami gospodarczym i finansowym, które po niej nastąpiły. Dlatego też najczynniejsi członkowie Komitetu pragnęli znaleźć dla Biblioteki protektorów i mecenasów.

Dynamicznie rozwijający się Lublin był pozbawiony biblioteki publicznej, dostępnej dla szerokich mas społecznych. Wydawało się, że te dwie tendencje są zbieżne. Już w czerwcu 1921 r. Magistrat Lublina rozpatrywał sprawę przejęcia Biblioteki „na własność gminy miasta jako «Miejska Biblioteka Publiczna im. Hieronima Łopacińskiego»”²⁷. Na kolejnym posiedzeniu Rady Miejskiej w tym miesiącu grupa czterech radnych zgłosiła propozycję, aby „w uznaniu wielkiej doniosłości dla szerokich mas mieszkańców m. Lublina Biblioteki Publicznej im. H. Łopacińskiego i znakomitego jej pożytku kulturalnego” przydzielić jej pomieszczenie w Trybunale. Na wniosek prezydenta Czesława Szczepańskiego punkt ten zdjęto z porządku obrad, do czasu porozumienia się z Komitetem Towarzystwa. Sprawa powróciła pod obrady Magistratu we wrześniu. Postanowiono udzielić Bibliotece lokalu, „z zastrzeżeniem, że Zarząd zobowiąże się przekazać miastu na własność bibliotekę, kiedy zarząd miasta uzna przyjęcie takowej za właściwe i możliwe”²⁸. Do sprawy wrócono w roku następnym. W lutym Magistrat, zgadzając się na udostępnienie lokalu, wnosił o „bezpłatne uprzystępnienie zbiorów mieszkańcom m. Lublina”. Miesiąc później, jeszcze raz podtrzymał swe stanowisko z lutego odnośnie bezpłatnego korzystania ze zbiorów, wyrażając „gotowość wypłacenia Zarządowi biblioteki w formie subwencji kwotę, jaką

---

²⁶ BŁ Lista osób obecnych na zebraniach ogólnych Towarzystwa Biblioteki Publicznej im. H. Łopacińskiego k. 1 v i nast.

²⁷ „Dziennik Zarządu m. Lublina” R. 1 (1921) nr 10 s. 2.

²⁸ Tamże R. 1 (1921) nr 12 s. 4; nr 21 s. 3.

tenże Zarząd uzyskałby z poboru 1 markowych opłat [...]”²⁹. Wobec twardego stanowiska Komitetu władze miejskie ustąpiły.

Kolejna próba umiastowienia Biblioteki została podjęta w 1926 r. Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego wystąpiło z wnioskiem o stworzenie w Lublinie Miejskiej Biblioteki Publicznej, na bazie rozproszonych księgozbiorów różnych towarzystw działających w mieście. W tym celu zwołano specjalne spotkanie zainteresowanych towarzystw i przedstawicieli Magistratu. Do Lublina przybył też delegat Ministerstwa, Stefan Demby, który starał się przekonać uczestników do koncepcji ministerialnych. Nie doszło do zawarcia ugody, bo delegat władz miejskich stawiał kategoryczne żądanie, aby po 10 latach biblioteka przeszła na własność miasta. Na takie warunki z kolei nie zgadzał się Komitet Towarzystwa³⁰. Zebranie spełzło na niczym.

W styczniu 1934 r. powstał Lubelski Związek Pracy Kulturalnej. Było to zrzeszenie kilkunastu instytucji, koordynujące i inspirujące działalność kulturalno-oświatową na terenie województwa³¹. W skład LZPK pierwotnie weszły: Towarzystwo Biblioteki Publicznej im. Łopacińskiego, Towarzystwo „Muzeum Lubelskie”, Lubelskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk, Związek Teatrów i Chórów Ludowych, Lubelskie Towarzystwo Miłośników Książki, Lubelski Związek Literatów, Lubelskie Towarzystwo Muzyczne, Zarząd Okręgu Związku Nauczycielstwa Polskiego, Zarząd Okręgu Związku Pracy Obywatelskiej Kobiet, Wydział Powiatowy Sejmiku Lubelskiego i Zarząd Miasta Lublina. W planie na najbliższą przyszłość LZPK postawił sobie trzy cele: pozyskanie budynku na zbiory Biblioteki im. Łopacińskiego i drugiego budynku - na pomieszczenie w nim pozostałych instytucji i organizacji oraz rozwinięcie działalności kulturalno-artystycznej i oświatowej. Pierwszym i najważniejszym efektem powstania i działalności LZPK było rozpoczęcie (3 IX 1935 r.) prac budowlanych gmachu, mającego pomieścić kilka instytucji Związku³².

Sytuacja materialna Towarzystwa i Biblioteki była zła. W tych okolicznościach ponownie zostały wznowione negocjacje mające na celu umiastowienie Biblioteki. 4 X 1937 r. Zarząd Miejski, powołując się na zalecenia okólnika Ministerstwa Spraw Wewnętrznych w sprawie „organizowania i prowadzenia czytelni i bibliotek przez urzędy publiczne, głównie związki samorządowe”, wystąpił z kolejną propozycją. Przewidywano „całkowite przejęcie [przez miasto] księgozbioru i dalsze administrowanie biblioteką, natomiast [...] Towarzystwo zostałoby jako Towa-

---

²⁹ BŁ ZS Korespondencja TBP. T. 2 k. 278 - 278 v; „Dziennik Zarządu m. Lublina” R. 2 (1922) nr 7 s. 3, nr 11 s. 1.

³⁰ Jaczewski. *Pierwsze* s.26-27.

³¹ S. Fita. *Feliks Araszkiewicz regionalista - naukowiec - pedagog*. W: *W kregu Hieronima* s. 118.

³² „Dziennik Zarządu m. Lublina” R. 14 (1934) nr 4 s. 1201; „Lubelski Związek Pracy Kulturalnej. Sprawozdanie z działalności LZPK 1934/1935” s. 6-7. LZPK ogłosił specjalną *Odezwę* [w zbiorach WBP], w której apelował o zakup cegiełek na gmach LZPK, w którym „przede wszystkim znajdzie pomieszczenie Biblioteka Publiczna im. H. Łopacińskiego. [...] Niechaj ufundowanie gmachu Biblioteki [...] stanie się punktem honoru społeczeństwa woj. lubelskiego [...].

rzystwo Przyjaciół Biblioteki im. H. Łopacińskiego³³. Na zwołanej w marcu 1938 r. w Magistracie konferencji z udziałem przedstawicieli Towarzystwa - Leona Białkowskiego i Mieczysława Popławskiego, delegaci Komitetu oświadczyli, że zgadzają się na przekazanie księgozbioru miastu, pod warunkiem zachowania pewnej kurateli ze strony Towarzystwa. Funkcję tę miała pełnić specjalna Rada Biblioteczna, powołana przez Zarząd Miejski, a złożona z przedstawicieli TBP, LZPK i niezależnych rzeczoznawców. Finansowanie Biblioteki miał całkowicie przejąć Magistrat³⁴.

Tymczasem pod koniec 1938 r. nastąpił nieoczekiwany zwrot, który w niwecz obrócił poprzednie plany. LZPK przekształcił się w Instytut Lubelski, w skład którego weszły jako „działy” funkcjonalne: Biblioteka Publiczna im. H. Łopacińskiego, Muzeum Lubelskie i Towarzystwo Przyjaciół Nauk. Osobowość prawną traciło Towarzystwo. Miało być postawione w stan likwidacji. Utrzymanie Instytutu brał na siebie Zarząd Miejski.

Tymczasem sprawa zmian organizacyjno-prawnych zaczęła przeciągać się w czasie. Biblioteka funkcjonowała dalej pod patronatem Towarzystwa. Dopiero 19 III 1939 r. podczas Walnego Zebrania Członków Towarzystwa podjęto uchwałę o likwidacji i połączeniu z Instytutem Lubelskim. Mimo przegłosowania, decyzja ta budziła spore zastrzeżenia części członków³⁵. Praktycznych skutków podjętych decyzji jednak nie było.

Lokal

Jednym z pierwszych zadań Komitetu Towarzystwa stało się znalezienie lokalu na przyszłą bibliotekę. Już 6 VI 1907 r. Komitet powiadomił oficjalnie Magistrat m. Lublina o zawiązaniu Towarzystwa i zamiarze powołania ksiąźnicy oraz zwrócił się z prośbą o przyznanie na ten cel bezpłatnego lokalu. Wskazywano nawet konkretne pomieszczenie - biuro zmarłego notariusza Maślakiewicza w Trybunale, przy ul. Rynek 1³⁶. Władze nie zareagowały.

Z pomocą przyszedł członek Towarzystwa Gustaw Wiercieński, opiekun Domu Zarobkowego, mieszczącego się w budynku poddominikańskim (obecnie siedziby Teatru Lalki i Aktora). Zgodził się na wynajęcie dwóch pokoi, na 3 lata. Aby wprowadzić tam bibliotekę, należało dokonać w pomieszczeniach pewnych przeróbek. Czynsz miał wynosić 250 rubli rocznie³⁷. Usytuowanie Biblioteki budziło zastrzeżenia ze względu na oddalenie od centrum miasta, trudny dostęp, sąsiedztwo przytułku noclegowego

---

³³ BŁ Korespondencja TBP. T. 5 k. 907.

³⁴ *Przejęcie przez miasto biblioteki im. H. Łopacińskiego przyczyni się do jej rozwoju*. Teczka wycinków Działu Informacji i Promocji BŁ (brak dokładnego opisu bibliograficznego).

³⁵ K. Gawarecka, jw. s. 153;

³⁶ *Lublin w dokumencie* s. 182-183.

³⁷ „Sprawozdanie Komitetu Towarzystwa Biblioteki Publicznej im. Hieronima Łopacińskiego w Lublinie” za rok 1907, 1908 i 1909 s. 3; *Biblioteka Publiczna im. Hieronima Łopacińskiego*. „Ziemia Lubelska” 1909 nr 60 s. 1-2.

i przejście przez podwórko, stanowiące plac zabaw dla dzieci.

Remont pomieszczenia był bardziej pracochłonny niż początkowo zakładano i wskutek tego przeciągnął się aż do połowy października 1907 r. Od razu wystąpiły kłopoty z ogrzewaniem, dlatego sprawę uruchomienia biblioteki odłożono do wiosny przyszłego roku. Postanowiono jedno pomieszczenie przeznaczyć na czytelnię, a drugie na magazyn książek. Komitet Towarzystwa zajął się umeblowaniem lokalu i zakupem niezbędnego wyposażenia biurowego.

Nie myślano na razie o własnym lokalu. Tymczasem przy otwarciu Biblioteki dla czytelników, przy poświęcaniu pomieszczenia, ktoś złożył ofiarę w wysokości 17 rb 60 kop. „na budowę domu własnego”³⁸. Myśl ta spodobała się, tym bardziej, że zaczęły ujawniać się wszystkie mankamenty wnętrza; wpłynęły kolejne wpłaty i datki. Do 31 XII 1916 r. zebrano na ten cel 3790 rb 81 kop.³⁹ Natomiast w 1917 r. darowizny były niewielkie i wyniosły tylko 135 koron. Prawdopodobnie z tego źródła podjęto blisko 3 tys. rubli na remont pomieszczeń przy ul. Namiestnikowskiej, gdyż w 1918 r. na koncie „budowa własnego gmachu” pozostało w banku jedynie 729 rb i 45 kor.⁴⁰

Brak innych możliwości lokalowych spowodował, że Biblioteka w budynku poddominikańskim zagościła na dobre, i na dłużej. Ogólnie zły stan gmachu z upływem czasu pogarszał się. Doszło do tego, że nad czytelnią oberwał się sufit, wskutek przegnicia belek i sufitu. W tej sytuacji zaczęto snuć plany budowy własnego pomieszczenia. Na zebraniu w 1911 r. została podjęta uchwała w której zapisano dyrektywę: „wzniesienie własnego gmachu dla biblioteki im. Łopacińskiego jest niezbędne ze względu na bezpieczeństwo księgozbioru i ułatwienie korzystania z niego”⁴¹.

Do sprawy powrócono ponownie w latach 1913 - 1914 r. Na ogólnym zebraniu w 1914 r. August Popławski, wiceprezes Towarzystwa Opieki nad Zabytkami Przeszłości, zaproponował kupno kamienicy Sobieskich w Rynku i zadeklarował własny wkład w wysokości 4 tys. rubli. Zebrani uznali jednak za „niemożność” dostosowanie budynku do potrzeb biblioteki i zrezygnowali z oferty. Były i inne propozycje, np. przejęcie budynku po Banku Handlowym. Obecny na wspomnianym zebraniu Tadeusz Piotrowski, członek Towarzystwa, poinformował zebranych o zarejestrowaniu Towarzystwa „Muzeum Lubelskie” i przekazał wiadomość, że „poczynił już kroki” mające na celu nabycie na siedzibę Muzeum budynków popijarskich przy ul. Namiestnikowskiej, będących własnością sukcesorów Ignacego Jaworowskiego. Zaproponował współdziałanie w zakupie i w przyszłości budowę wspólnego gmachu⁴². W toku dalszych dyskusji przyjęto skromniejsze zamierzenia. Na zebraniu ogólnym w kwietniu 1915 r. zdecydowano o wynajmie

---

³⁸ Tamże s. 5.

³⁹ BŁ ZS Księga I s.102.

⁴⁰ Tamże s. 111.

⁴¹ K. Gawarecka, jw. s. 137.

⁴² BŁ ZS Protokoły I s. 81-82.

od Muzeum pomieszczenia na 12 lat za czynsz w wysokości 250 rb rocznie. Koszty przeróbek i niezbędnej adaptacji lokalu miały obciążyć konto Towarzystwa. Uczestnicy zebrania zadeklarowali też zapisanie się na członka założyciela Muzeum z wkładem 1000 rb⁴³.

Wypadki wojenne I wojny światowej uniemożliwiły realizację przyjętych zamierzeń. Najpierw większość pomieszczeń została zarekwirowana przez wojska rosyjskie, które zajmowały je do lipca 1915 r., podczas gdy część była w posiadaniu innych najemców. Zwłoka w rozpoczęciu natychmiastowego remontu po usunięciu się lokatorów spowodowała, że w październiku zakwaterowali się w nim na krótko Austriacy. Po opuszczeniu budynku przez administrację austriacko-węgierską umieszczono tam najpierw szkołę handlową męską, a gdy ta wróciła do swego gmachu, szkołę żeńską⁴⁴.

Nie bacząc na wojskowych lokatorów, na początku 1915 r. Towarzystwo „Muzeum Lubelskie” zakupiło posesję Jaworowskich. Znajdujące się tam obiekty wymagały natychmiastowej pomocy dobrego gospodarza. Nowy właściciel, w krótkich przerwach zmiany użytkowników, zabezpieczał budynki przed dalszym niszczeniem i dewastacją, prowadząc niezbędne remonty, przeróbki i reparacje. Planowano nawet budowę łącznika spinającego dwie oficyny. Biblioteka była żywo zainteresowana przebudową, bo liczyła na uzyskanie stałej siedziby. Miała ku temu powody, bo otrzymała na budowę własnego gmachu bibliotecznego specjalny legat od Juliusza Vettera, członka Towarzystwa. Mógł więc Komitet Towarzystwa udzielić zarządowi Towarzystwa „Muzeum Lubelskie” pożyczki w wysokości 9321 rb zabezpieczonej hipotecznie na posesji, z prawem korzystania z parteru kamienicy Prażmowskich (lewa oficyna obecnego gmachu Biblioteki)⁴⁵.

Koniec wojny z wielu względów nie sprzyjał podjęciu prac remontowych w wolnych od lokatorów pomieszczeniach. Z punktu widzenia Biblioteki proponowany lokal nie zapewniał jej wystarczającego miejsca na czytelnik z kilkunastotyśięcym księgozbiorem. Tym bardziej, że wymagał bezwzględnie kapitalnego remontu, ze względu na drewniane, zmurszałe stropy. Pożądane było też osuszenie grubych, zawilgoconych murów⁴⁶. Nie śpieszono się zatem z robotami, tym bardziej, że rektor Uniwersytetu Lubelskiego, ks. Idzi Radziszewski, zwrócił się z prośbą o wynajęcie go na bursę dla studentek. Przychylnono się do jego prośby w roku akademickim 1919/1920.

Tuż po opuszczeniu pomieszczeń przez Uniwersytet, 7 XI 1920 r., zapadła decyzja zebrania ogólnego Towarzystwa o jak najszybszym przeniesieniu Biblioteki na ul. Namiestnikowską. Jak obliczyli specjaliści, koszty remontu miały być wysokie. Niebawem okazało się, przekraczały one wielokrotnie budżet. Jedyny ratunek widziano w odwołaniu się do ofiarności społecznej i pomocy państwa⁴⁷.

---

⁴³ Tamże s. 92-93.

⁴⁴ Jaczewski. *Pierwsze* s. 23.

⁴⁵ Tamże.

⁴⁶ BŁ ZS Korespondencja TBP. T. 2 k. 201; Jaczewski. *Pierwsze* s. 23-24.

⁴⁷ BŁ ZS Protokoły I s. 134 v.

Ponownie wrócono do prac związanych z zagospodarowaniem budynku przy ul. Namiestnikowskiej na początku 1921 r. Podjęty remont wkrótce przerwano na wieść z Magistratu Lublina o przyznaniu lokalu w Trybunale, po skasowanym wydziale aprowizacyjnym. Pozytywna odpowiedź na złożony wniosek nie w pełni zadowoliła Komitet Towarzystwa. Warunki negocjowano blisko rok. Dopiero dzięki pomocy Młodeckiego, delegata Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, 19 VI 1922 r. udało się zawrzeć końcowe porozumienie. Początkowo przydzielono Bibliotece 4 pomieszczenia, w listopadzie przybyło piąte, a następnie, w latach trzydziestych, jeszcze jeden pokój⁴⁸. Lokal był bardzo dobrze położony, w centrum miasta, przy jednej z głównych tras komunikacyjnych. Mieścił się na I piętrze (obecnie jest to siedziba Urzędu Stanu Cywilnego). Miał gazowe oświetlenie, na początku lat trzydziestych XX w. zamienione na elektryczne.

Mimo znacznego powiększenia substancji lokalowej z trudem mogły się w nim pomieścić dawne i nowo pozyskane zbiory, tym bardziej, że rozszerzyły się funkcje Biblioteki. Biblioteka otworzyła swoje podwoje dla czytelników 19 VIII 1922 r.⁴⁹

Książnica użytkowała pomieszczenia w Trybunale przez 17 lat. Z każdym rokiem pogarszały się warunki przechowywania zbiorów. W sprawozdaniu Lubelskiego Związku Pracy Kulturalnej za 1934/35 r. wskazywano, że na 1/4 księgozbioru nie ma pomieszczenia, jest złożony w pakach i nieudostępniany⁵⁰, O tej samej sprawie pisał w dramatycznie utrzymanym tonie korespondent „Kurjera Porannego” w artykule „Czy pozwolimy zginąć Biblijotece Publicznej im. H. Łopacińskiego w Lublinie?”⁵¹

Dopiero wspomniana inicjatywa LZPK wzniesienia gmachu Domu Pracy Kulturalnej, zapewniała perspektywę własnego lokum. Prace budowlane zakończono pod koniec 1938 r., a na wiosnę następnego roku rozpoczęto zagospodarowywanie gmachu. W kwietniu i maju przeniesiono zbiory. Biblioteka otrzymała 5-piętrowy magazyn, czytelnię na parterze i dwa małe pokoje przylegające do czytelnicy od strony zachodniej (obecnie magazyny czasopism).

W maju 1939 r. Biblioteka zaczęła zagospodarowywać swoje pomieszczenia przy ul. Narutowicza 4. Znalazł się nawet sponsor - Wojewódzki Komitet Zimowej Pomocy Bezrobotnym w Lublinie, który przeznaczył 1000 zł dotacji na

---

⁴⁸ „Dziennik Zarządu m. Lublina” R. 2 (1922) nr 19 s. 2, nr 42 s. 3; R. 3 (1923) nr 1 s. 3, nr 2-3 s. 9; BŁ ZS Korespondencja TBP. T. 2. k. 279, 335; *Biblijoteka im. H. Łopacińskiego w Lublinie - poważną placówką naukową*. „Kurjer Poranny” 1938. Teczka wycinków w Dziale Informacji i Promocji WBP.

⁴⁹ K. Jacewski. *Biblijoteka Publiczna im. H. Łopacińskiego w Lublinie*. „Region Lubelski” R. 2 (1929) nr 2 s. 18-19.; tenże. *Pierwsze* s. 26. K. Gawarecka (*Dzieje* s. 143) twierdzi, że końcowe porozumienie podpisano 30 VII 1922 r., lokal wynajęto na 6 lat z opłatą roczną 250 marek.

⁵⁰ „Lubelski Związek Pracy Kulturalnej. Sprawozdanie z działalności [...] za czas od dnia 22 stycznia 1934 do dnia 1 marca 1935 roku” s. 4.

⁵¹ „Kurjer Poranny” 1934 z 7 kwietnia.

zorganizowanie przeniesienia i dodatkowo zaoferował pomoc bezrobotnych⁵². Zarząd Instytutu Lubelskiego wyznaczył wszystkim użytkownikom budynku przy ul. Narutowicza dzień 4 czerwca jako datę uroczystego „otwarcia całego gmachu Pracy Kulturalnej”⁵³. Dla Biblioteki był to termin nie do wykonania, jako że dopiero na początku czerwca miały być zainstalowane regały w magazynie. Zakończenie przeprowadzki planowano na koniec tego miesiąca⁵⁴. Jednak prace związane z zagospodarowywaniem pomieszczeń przeciągnęły się na obydwa miesiące letnie. Dla publiczności Biblioteka miała być otwarta od 1 IX 1939 r.

Finanse

Towarzystwo, a tym samym i Biblioteka, od początku swój byt i przyszłość zamierzało oprzeć na ofiarności społecznej. Środków miały dostarczyć wpłaty członkowskie, opłaty za korzystanie z Biblioteki oraz dary ze strony prywatnych ofiarodawców i przedsiębiorców oraz dużych zakładów pracy. W r. 1907 członkowie wpłacili z tytułu składek ok. 2500 rb, a 1200 rb uzyskano od 3 cukrowni („Lublin”, „Nieledew”, „Poturzyn”) i Towarzystwa Kredytowego m. Lublina. Począwszy jednak od następnego roku wpływy systematycznie malały. W 1908 r. składki przyniosły ok. 800 rb, a 805 rb pozyskano z dotacji od 8 podmiotów gospodarczych (najwięcej od cukrowni „Trawniki” i Towarzystwa Kredytowego m. Lublina) i 170 rb od osób prywatnych. W budżecie na 1909 r. planowano z tych trzech źródeł otrzymać 1150 rb, a wpłynęło tylko 880 rb. Także wpłaty za korzystanie z Biblioteki były małe, wyniosły w 1908 r. 12,27 rb i 24, 09 1/2 rb w roku następnym⁵⁵. W czteroleciu 1910-1913 budżet kształtował się na poziomie 1650-1800 rb, przy czym najważniejszą i stałą pozycję stanowiły składki członkowskie, wynoszące od 739 rb do 974 rb. Zdecydowanie niższe były „ofiary” podmiotów gospodarczych i osób prywatnych (591- 734,58 rb). Warto wskazać, że największymi darczyńcami byli członkowie Towarzystwa, m. in. Vetter, Jaworowski, Jaczewski, Kleniewski, Karwowski, Sachs, Piotrowski, Łopaciński. Opłaty za korzystanie, rosące, aczkolwiek powoli, przynosiły wpływy rzędu 40-60 rubli. Skromny przychód przynosiła sprzedaż dubletów książek (zapewne indywidualnym odbiorcom) oraz odsetki bankowe od lokat pieniężnych⁵⁶.

Okres I wojny światowej pogłębił trudności finansowe Biblioteki. Zmalała lista darczyńców. Bibliotekę wspierały instytucje: Towarzystwo Wzajemnego Kredytu (corocznie), Kasa Przemysłowców Lubelskich, Cukrownia „Lublin”, Oddział Lubelski Banku Handlowego w Warszawie, Cukrownia „Milejów” i Towarzystwo Kredytowe w Lublinie. Łącznie w ciągu 4 lat (1914-1917) wspomniani sponsorzy

---

⁵² BŁ Korespondencja TBP. T. 5 k. 962, 965, 986.

⁵³ Tamże k. 966.

⁵⁴ Tamże k. 977.

⁵⁵ *Sprawozdanie...* za rok 1907, 1908 i 1909 s. 3-5, 17-23.

⁵⁶ BŁ ZS Księga I s. 40 v -41, 57 v -58, 63-64; „Sprawozdanie Komitetu [...] za rok 1913” s. 9.

reprezentujący gospodarkę Lubelszczyzny wpłacili 750 rubli i 50 koron⁵⁷. W tym czasie od osób prywatnych zebrano zaledwie 239 rubli i 15 koron, przy czym większość wpłacających stanowili bogatsi członkowie Komitetu Towarzystwa.

Ten krytyczny stan finansów Biblioteki trochę się polepszył po odzyskaniu niepodległości. W 1918 r. dochód wyniósł 2451,21 rb. Największą pozycję stanowiły składki członków założycieli i rzeczywistych w wysokości 1548,99 rb. „Ofiary” przyniosły 567,17 rb. Dochód z opłat za korzystanie z czytelni też poważnie wzrósł w porównaniu z latami początkowymi. Z tego źródła pochodziło 108,29 rb. Ośmioprocentowy wkład do budżetu stanowiła sprzedaż *Katalogu rękopisów Biblioteki* autorstwa A. Jaczewskiego oraz dubletów, w sumie 207 rb⁵⁸.

Lata dwudzieste, w których nastąpiło najpierw gwałtowne załamanie finansowe państwa, a pod koniec kryzys gospodarczy, doprowadziły Bibliotekę na skraj zapaści finansowej. Z trudem udawało się zgromadzić niezbędne pieniądze na bieżącą działalność⁵⁹. Wiadomo, że w 1925 r. budżet Biblioteki wynosił 4000 zł⁶⁰. Wbrew ogólnie złej sytuacji finansowej państwa, 1929 r. był dla Biblioteki bardzo korzystny; wpływy wyniosły 14 192 zł⁶¹. Załamanie nastąpiło już w następnym roku, gdyż wpływy zmniejszyły się o 50 %. Zarząd Towarzystwa w rocznym sprawozdaniu, przygotowanym na walne zgromadzenie stwierdził, że „Biblioteka znalazła się w stanie wegetacji dotąd nie notowanej”⁶².

W latach trzydziestych składki członkowskie i opłaty za korzystanie z czytelni stanowiły podstawowe źródło finansowania budżetu. I tak, w 1935 r. z obydwu źródeł pozyskano 1946, 40 zł (ze składek 1020 zł) i w 1937 r. - 1912,40 zł (ze składek 1020 zł)⁶³.

Zubożenie kraju w okresie międzywojennym spowodowało, że przestały napływać „ofiary”. Tylko sporadycznie Biblioteka otrzymywała wpłaty pieniężne lub dary w naturze od osób prywatnych i instytucji. Tak na przykład w 1922 r. cukrownia „Trawniki” ofiarowała 50 000 mk, a także w tym roku z okazji uroczystości związanych z otwarciem Biblioteki w Trybunale trzy firmy: Bank Warszawski, Syndykat Rolniczy Lubelski i Firma Arcta przekazały na cele biblioteczne 276 000 mk (odpowiednio: 200 000, 50 000 i 26 000). Ponadto podczas samej uroczystości zebrano jeszcze 145 500 mk⁶⁴. Z korespondencji Towarzy-

---

⁵⁷ BŁ ZS Protokoły I s. 86, 95, 99 v, 111.

⁵⁸ Druk ulotny TBP z 1919 r. z programem zebrania i „*Bilansem Towarzystwa Biblioteki Publicznej im. H. Łopacińskiego w dn. 31 grudnia 1918 r.*” Teczka wycinków Działu Informacji i Promocji BŁ.

⁵⁹ BŁ ZS Korespondencja TBP. T. 2 k. 265 - 266, 276.

⁶⁰ „Nauka Polska” R. 7 (1927) s. 420.

⁶¹ „Ziemia Lubelska” 1930 nr 97 s. 5; *Biblioteka Publiczna im. H. Łopacińskiego w Lublinie w roku 1929*. „Głos Lubelski” 1930 nr 99 s. 5.

⁶² *Biblioteka im. Łopacińskiego w ciągu roku 1930*. „Ziemia Lubelska”, 1931 nr 51 s. 3.

⁶³ „Lubelski Związek Pracy Kulturalnej. Sprawozdanie z działalności za rok 1936” s. 35 [*Sprawozdanie Towarzystwa Biblioteki Publicznej im. H. Łopacińskiego za 1935 r.*], za rok 1937 s. 42 [*Sprawozdanie Towarzystwa Biblioteki Publicznej im. H. Łopacińskiego za 1937 r.*].

⁶⁴ BŁ Korespondencja TBP. T. 2 k. 318; K. Gawarecka, jw. s. 145.

stwa wynika, że pod koniec lat dwudziestych uzyskano jeszcze dwie wpłaty, tj. od Wojewody Lubelskiego (500 zł na konserwację zbiorów) i Wydziału Powiatowego Sejmiku Janowskiego (50 zł)⁶⁵.

W latach trzydziestych w dalszym ciągu, mimo wielu wystąpień do instytucji gospodarczych i władz samorządowych, wpłaty były nieliczne. W 1931 r. cukrownia „Milejów” przekazała 100 zł. Wyjątkowo wysoką dotację uzyskano w 1934 r. od cukrowni „Rejowiec”, jak to napisano w piśmie donacyjnym: „celem uczczenia pamięci zmarłego członka Zarządu śp. Nikodema Budnego”⁶⁶. Z następnego pięciolecia pochodzą dwie informacje: w 1935 r. dwie osoby wpłaciły 250 zł, a w gorszym 1937 r. pozyskano tylko tonę węgla od Syndykatu Rolniczego.

Już od początku powstania Biblioteki wiązano jej los z samorządem Lublina. Jednak dopiero po I wojnie światowej władze miejskie zainteresowały się sytuacją materialną Biblioteki. Zabiegali o pomoc działacze Towarzystwa. W 1920 r. na ich wystąpienie Magistrat Lublina po raz pierwszy przekazał niewielką subwencję, i odtąd aż do końca II Rzeczypospolitej, wspierał wielokrotnie Bibliotekę dotacjami. Ich wysokość była zmienna, w zależności od możliwości Zarządu Miejskiego. Od 1929 r. była to już stała subwencja. W ciągu pierwszych pięciu lat doliczając nieodpłatny lokal w Trybunale stanowiło to 4000 zł, czyli rocznie po 800 zł⁶⁷. W następnych latach dotacje były jednak trochę niższe i sporadycznie udzielane. W 1935 r. Magistrat przekazał 450 zł i 2 tony węgla, a dwa lata później - 612 zł⁶⁸.

Także Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, począwszy od 1920 r. systematycznie wspierało Bibliotekę „zasiłkami”. Dotacje te w ciągu pierwszych 11 lat II Rzeczypospolitej wyniosły 6,9 mln marek i 40 000 zł⁶⁹. W połowie lat trzydziestych subwencje były niższe i wyniosły w 1935 r. - 3000 zł, w 1937 r. - 2000 zł i w 1939 r. nie mniej niż 2000 zł⁷⁰.

Budżet Biblioteki po stronie wydatków miał tylko kilka, ale za to stałych, pozycji. Największe kwoty przeznaczano na płace dla personelu. W planie finan-

---

⁶⁵BŁ Korespondencja TBP. T. 3 k. 622, 626.

⁶⁶Tamże T. 3 k. 683, T. 4 k. 743.

⁶⁷Jaczewski. *Pierwsze* s. 20.

⁶⁸„Lubelski Związek Pracy Kulturalnej. Sprawozdanie z działalności za rok 1936” s. 35 [*Sprawozdanie Towarzystwa Biblioteki Publicznej im. H. Łopacińskiego za 1935 r.*], za rok 1937 s. 42 [*Sprawozdanie Towarzystwa Biblioteki Publicznej im. H. Łopacińskiego za 1937 r.*]. W „Sprawozdaniu rachunkowym Zarządu Miejskiego w Lublinie za okres od 1 IV 1935 do 31 III 1936” s. 30 zapisano w dziale *Kultura i sztuka*: „Udział miasta w utrzymaniu Biblioteki im. Łopacińskiego - preliminarz 1700 zł, wykonanie 1700 zł (czynsz za lokal 1200 zł, subsydlum 500 zł)”.

⁶⁹Jaczewski. *Pierwsze* s. 19-20.

⁷⁰„Lubelski Związek Pracy Kulturalnej. Sprawozdanie z działalności za rok 1936” s. 3535 [*Sprawozdanie Towarzystwa Biblioteki Publicznej im. H. Łopacińskiego za 1935 r.*], za rok 1937 s. 42 [*Sprawozdanie Towarzystwa Biblioteki Publicznej im. H. Łopacińskiego za 1937 r.*]. „Sprawozdanie rachunkowe Zarządu Miejskiego w Lublinie za okres od 1 IV 1935 do 31 III 1936” s. 30.; BŁ Korespondencja T. 5 k. 948, 950, 986.

sowym na 1919 r. było to 1568 rb, co stanowiło 2/3 wydatków⁷¹. Także w późniejszych latach wydatki na ten cel były wysokie⁷². Drugą ważną pozycję stanowiły środki na zakup książek i prenumeratę czasopism oraz wykonanie opraw inroligatorskich. W 1937 r. na zakup i prenumeratę wydatkowano 1112,30 zł, a łącznie z oprawą - 1233,70 zł⁷³. Poza tym do stałych wydatków należały kwoty na ubezpieczenie zbiorów, opał i oświetlenie, materiały kancelaryjne, opłaty pocztowe.

Nic więc dziwnego, że z trudem udawało się zrównoważyć budżet Biblioteki. Były jednak momenty krytyczne w latach: 1927, 1930 i 1933, kiedy noszono się nawet z myślą czasowego zamknięcia placówki dla czytelników. W takich przypadkach uciekano się nawet do prywatnych zbiorów wśród znajomych⁷⁴.

Stan finansów Biblioteki w omawianym okresie znacząco wsparły trzy legaty, a mianowicie Juliusza Vettera, Władysława Karwowskiego i Anieli Krauss. Vetter zapisał Bibliotece w 1917 r. 20 000 rubli, z przeznaczeniem na budowę własnego pawilonu, siedziby Biblioteki. Gdyby w przeciągu 10 lat nie udało się zrealizować zamiaru, wtedy zgromadzone środki miały stanowić „kapitał żelazny”, wykorzystywany „na utrzymanie i wzbogacenie tej Biblioteki”⁷⁵. Z tego legatu w 1918 r. 7140 rubli pożyczono Muzeum Lubelskiemu⁷⁶. Za pozostałą część legatu w 1919 r. nabyto 5 % obligacje pożyczki państwowej. Jednak szalejąca inflacja i następnie dewaluacja marki spowodowały, że wartość tych pieniędzy spadła do zera. Pozostała tylko część zapisana na majątku Muzeum, która po zweryfikowaniu w 1924 r. wyniosła 13 849 zł. Nie przynosiła jednak zysków.

Drugi legat, Władysława Karwowskiego, w sumie 2000 rubli⁷⁷, był w połowie w gotówce, w połowie na majątku Domu Zarobkowego. Jednak ten pozostawał w tarapatkach finansowych, dlatego nie udało się wyegzekwować zapisu.

Najbardziej przydatny okazał się zapis członka TBP Anieli Kraussowej, przekazany w akcjach cukrowni „Lublin” o wartości 3000 zł. Przynosił 240 zł rocznej dywidendy i był stałą pozycją w budżecie Biblioteki⁷⁸.

Personel biblioteczny

Pierwotnie Komitet planował zaangażowanie od początku fachowego bibliotekarza. Na przeszkodzie stanął brak pieniędzy. Wobec tego czasowo zrezygno-

---

⁷¹ Druk ulotny TBP z 1919 r. z programem zebrania i „*Bilansem Towarzystwa Biblioteki Publicznej im. H. Łopacińskiego w dn. 31 grudnia 1918 r.*” Teczka wycinków Działu Informacji i Promocji BŁ.

⁷² K. Gawarecka, jw. s. 147.

⁷³ „Lubelski Związek Pracy Kulturalnej. Sprawozdanie z działalności za rok 1937” s. 43 [*Sprawozdanie Towarzystwa Biblioteki Publicznej im. H. Łopacińskiego za 1937 r.*].

⁷⁴ K. Gawarecka, jw. s. 150.

⁷⁵ BŁ ZS Protokoły I s. 103 v.

⁷⁶ Tamże s. 114.

⁷⁷ BŁ ZS Korespondencja TBP. T. 2. k. 173.

⁷⁸ Jaczewski. *Pierwsze* s. 20.

wano z pierwotnego zamiaru, a czynności fachowe mieli wykonywać wolontariusze przysposobieni do pracy bibliotekarskiej i członkowie Delegacji Bibliotecznej⁷⁹.

Jednak planowane udostępnianie zbiorów i uruchomienie pod koniec kwietnia 1908 r. Biblioteki wymagało zatrudnienia specjalnego pracownika, który pełniłby funkcję bibliotekarza. Pierwszą osobą na etacie zatrudniono już na początku 1908 r. Była to Kazimiera Dobkowa⁸⁰. Nie miała wykształcenia fachowego, dlatego też umiejętności zawodowe potrzebne w pracy zdobywała w drodze praktyki. Bardzo zaangażowała się w prace biblioteczne, czego dowodem jest ocena wystawiona jej w sprawozdaniu za rok 1908: „Praca p. Dobkowej była czymś więcej niż prostym spełnieniem obowiązku”⁸¹. Już w 1909 r. zatrudniono drugą bibliotekarkę, Felicję Wolińską, osobę 46-letnią, nigdzie wcześniej nie pracującą⁸². W lutym 1918 r. jej pobory wynosiły 160 koron i zostały podwyższone do 180 koron⁸³. We wrześniu 1924 r. przyjęto nową bibliotekarkę, tzw. asystentkę, Kazimierę Gawarecką, studentkę historii Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego⁸⁴. Kierowniczką w dalszym ciągu była Wolińska⁸⁵. W 1929 r. przybył trzeci pracownik, wykwalifikowany bibliotekarz, Roman Gronkiewicz, bibliofil i znawca drukarstwa. Pracował jednak krótko, tylko przez 10 miesięcy. Zwolniono go w związku z załamaniem budżetu Biblioteki w 1930 r.⁸⁶ Podjęto przy okazji drugą bolesną decyzję dla pozostałego personelu, a mianowicie obniżono im o 15 % stawkę „i tak już głodowej płacy”⁸⁷. W 1932 r. odeszła z pracy dotychczasowa kierowniczka, Felicja Wolińska. Przedłużający się kryzys finansowy spowodował, że zredukowano kolejny etat, jeden z dwóch istniejących. Obowiązki kierownika objęła Kazimiera Gawarecka⁸⁸, która pełniła je do końca omawianego okresu.

Prawdopodobnie pierwszą magazynierką była Zofia Polak, zatrudniona od 15 IX 1935 r.⁸⁹ Wcześniej służbę pomocniczą pełniła woźna, zatrudniona już w 1913 r. W 1918 r., obok bibliotekarki, „funkcjonariuszką” biblioteczną była służąca, której pensję podniesiono z 40 do 50 koron⁹⁰.

Bibliotekarki wypełniały tylko zadania, ograniczające się do prac techniczno-bibliotekarskich. W działalności Książnicy dawał się odczuć brak żywszych kontaktów ze środowiskiem, niedosyt działalności kulturalno-oświatowej. Zwraca-

---

⁷⁹ *Biblioteka Publiczna im. Hieronima Łopacińskiego*. „Ziemia Lubelska” 1909 nr 60 s. 1-2.

⁸⁰ Jaczewski. *Pierwsze* s. 15.

⁸¹ *Sprawozdanie ...* za rok 1907, 1908 i 1909 s. 7. Zasługi K. Dobkowej podkreśla też anonimowy autor artykułu poświęconego Bibliotece w „Przeglądzie Bibliotecznym” z 1909 r. s. 158.

⁸² BŁ Korespondencja TBP. T. 3 k. 424.

⁸³ BŁ ZS Protokoły I s. 110 v.

⁸⁴ Aneks.

⁸⁵ K. Gawarecka, jw. s. 145.

⁸⁶ *Tow[arzystwo] Biblioteki Publicznej im. H. Łopacińskiego w Lublinie w roku 1930*. „Głos Lubelski” 1931 nr 53 s. 7.

⁸⁷ Tamże s. 3.

⁸⁸ K. Gawarecka, jw. s. 147.

⁸⁹ Arch. BŁ Personalne. Teczka Z. Polak-Kosackiej.

⁹⁰ BŁ ZS Protokoły I s. 110 v.

ła na to uwagę lokalna prasa. Prezentując i analizując sprawozdanie Towarzystwa z działalności Biblioteki za 1930 r., anonimowy dziennikarz napisał: „[...] postulatem, który uznajemy za niezbędny i domagamy się realizacji jest postawienie na czele Biblioteki fachowego bibliotekarza, świadomego nadto potrzeb życia i nowoczesnych prądów umysłowych, który by Bibliotekę uczynił narzędziem podniesienia potrzeb kulturalnych naszego środowiska”⁹¹.

Zbiory

Pierwiastkowo - jak wtedy określano - zbiory składały się z kolekcji, zgromadzonej przez Łopacińskiego, liczącej ok. 12 000 tomów. Przy wpisywaniu do inwentarza okazało się, że nie licząc dubletów i zbiorów specjalnych, było tam 8500 dzieł w 11 777 tomach⁹². Profil kolekcji był humanistyczny, przeważały dzieła z beletrystyki i historii literatury, nauk społecznych, historii. Wynikało to z zainteresowań profesora i uczonego.

Dalsze uzupełnianie zasobu bibliotecznego Towarzystwo zamierzało oprócz przede wszystkim na społecznej ofiarności. Było to tym bardziej oczywiste, gdyż należało zapłacić Łopacińskim za zbiory po Hieronimie. Nie dysponując środkami finansowymi, Komitet zwrócił się za pośrednictwem prasy krajowej o nadsyłanie darów do nowo powstałej placówki. Z firm księgarskich pozytywnie na apel odpowiedziała księgarnia Michała Arcta w Warszawie, ofiarując 117 tomów oraz lwowska księgarnia W. Połonieckiego, przekazując 52 tomy. Także lwowskie Towarzystwo Popierania Nauki Polskiej nadesłało 14 tomów. Od 22 osób prywatnych otrzymano 475 tomów. Z zakupu pochodziło zaledwie 16 wol. Zwrócono się także do wszystkich redakcji czasopism w Królestwie oraz do wydawców i księgarzy z prośbą o nadsyłanie gazet i czasopism. Odezwa, powtórzona przez prasę miejscową i niektóre gazety warszawskie, odniosła ten skutek, że Biblioteka uzyskała 3 dzienniki, 11 tygodników i dwutygodników oraz 10 miesięczników⁹³.

Doświadczenia pierwszego roku były mało optymistyczne, tym niemniej tę praktykę gromadzenia zbiorów należało kontynuować, nie mając alternatywy oraz licząc na lepszą koniunkturę społeczną.

Od początku istnienia Biblioteki wyłonił się problem racjonalnego gromadzenia zbiorów. Powiększanie zbiorów drogą darów niosło ze sobą niebezpieczeństwo w postaci dubletów, literatury mało wartościowej lub niezgodnej z dotychczasowym i zamierzonym profilem zasobu. Kwestią tą miała zająć się powołana przez Komitet komisja zakupu, wymiany dubletów i oceny ich wartości naukowej. Wiele spraw dotyczących polityki gromadzenia rozstrzygano na dorocznych zebraniach Towarzystwa. Na jednym z nich podjęto nawet uchwałę, że Biblioteka będzie „gromadzić wszystkie druki oryginalne polskie, bez względu na ich użytkową

---

⁹¹ *Biblioteka im. Łopacińskiego w ciągu roku 1930*. „Ziemia Lubelska” 1931 nr 51 s. 3.

⁹² *Sprawozdanie...* za 1907-1908 s. 5.

⁹³ Tamże s. 5.

wartość”. Innym razem ożywioną polemikę wywołała sprawa podręczników dla młodzieży i książek treści teologicznej. Ostatecznie zrezygnowano z ich gromadzenia⁹⁴. Natomiast co do druków zbędnych i dubletów, to dano Komitetowi prawo dowolnego nimi gospodarowania. Aby uniknąć sporów i niezadowolonia w TBP z polityki gromadzenia, a zwłaszcza zakupu zbiorów, na jednym ze spotkań Komitetu w 1917 r., postanowiono powołać Komisję biblioteczną do zakupu książek. W jej skład mieli wejść członkowie Komitetu: Jaworowski, Janczewski i Karwowski oraz trzy inne osoby spośród członków Towarzystwa. Wybrano Kucharskiego, dr. Li-tyńskiego i dr. Kazimierza Rogozińskiego. Inicjatywa jednak była nietrafiona i zakończyła się niepowodzeniem. Komisja spotkała się tylko jeden raz, w pierwszym roku po jej powołaniu, w następnym ani razu⁹⁵. Potem brak jakichkolwiek wiadomości na jej temat.

Powołanie biblioteki naukowej, zwłaszcza w pierwszym okresie jej istnienia, dla wielu przedstawicieli inteligencji lubelskiej i elity intelektualnej było wyzwaniem. Z tego kręgu w następnych latach do Biblioteki napłynęły dary o dużej wartości naukowej i historycznej. W okresie dziesięciolecia - od 1908 r. do 1918 r. - 22 osoby spośród mieszkańców Lublina i Lubelszczyzny przekazały na rzecz Biblioteki pokaźne kolekcje, liczące od 102 do ponad 2000 tomów. Największe ofiary złożyli: Gustaw Wiercieński (2163 wol.), G. Ł. Łopaciński (1667 wol.), spadkobiercy Kajetana Kraszewskiego (1426 wol.). Władysław Karwowski (836 wol.), Daniel Śliwicki (809 wol.), spadkobiercy Tadeusza Kowalskiego (759 wol.), spadkobiercy Stefana Kowerskiego (643 wol.) i Ignacy Baranowski (521 wol.). Po I wojnie światowej napływ darów uległ zmniejszeniu, co wiązało się ze zniszczeniami wojennymi wielu księgozbiorów, tworzeniem innych bibliotek i zubożeniem społeczeństwa. Jak wielka była ofiarność społeczna, świadczy spis darczyńców Biblioteki z lat 1907-1939 obejmujący ponad 500 nazwisk⁹⁶.

Ale nie tylko osoby prywatne wspierały młodą książnicę wydawnictwami książkowymi. Pomocy udzielały także inne, duże biblioteki, przekazując dublety ze swoich zbiorów, najczęściej na zasadzie wzajemności. Zaczęto tę praktykę stosować już przed I wojną światową, ale szczególnie upowszechniła się po wojnie. W 1912 r. spodziewano się darów od Biblioteki Ordynacji Krasieńskich z kolekcji Leopolda Meyeta, od siostrzanej Biblioteki Publicznej warszawskiej z kolekcji Zygmunta Glogera oraz od Towarzystwa Biblioteki Publicznej w Kielcach⁹⁷. W 1916 r., na mocy upoważnienia ogólnego zebrania członków, Komitet dokonał z Muzeum Lubelskim zamiany kolekcji muzealnej, odziedziczonej po Łopacińskim, złożonej z numizmatów, medali i okazów archeologicznych na kolekcję księgozbiorową, nabytą od sukcesorów Stefana Monastyrskiego⁹⁸. ”Pewną ilość”

⁹⁴ BL ZS Protokoły s. 116; M. Gawarecka. *Towarzystwo* s. 14.

⁹⁵ BL ZS Księga s. 107 v -108, 112, 119.

⁹⁶ A. Sitko. *Darczyńcy Biblioteki im. Hieronima Łopacińskiego w Lublinie 1907-1939*. Lublin 2005 s. 19.

⁹⁷ BL ZS Korespondencja TBP. T. 1 k. 52; *Ogólne zebranie Biblioteki im. Hieronima Łopacińskiego*. „Kurier” 1912 nr 98 s. 3.

⁹⁸ BL ZS Księga I s. 105.

książek medycznych postanowiono zamienić z biblioteką Towarzystwa Lekarskiego⁹⁹.

Z darów i wymiany z reguły pozyskiwano druki retrospektywne, dawniej wydane, które nie powiększały literatury współczesnej. Natomiast w czytelnictwie obserwowano rosnące nią zainteresowanie. Działacze Komitetu zdawali sobie sprawę z tego, że przy braku nowości „biblioteka stanie się zatęchłym archiwum, a nie zwierciadłem nowych prądów w nauce, literaturze i sztuce”¹⁰⁰.

W okresie pierwszego dziesięciolecia istnienia Biblioteki zbiory książkowe wynosiły 31 981 wol., w tym z darów pozyskano 18 860 wol. Wówczas z pieniędzy Towarzystwa kupiono 1346 wol.

Stan posiadania Książnicy w 1917 r. oraz wewnętrzną strukturę zasobu prezentuje tabela nr 1:

Tab. 1. Struktura zbiorów Biblioteki Publicznej im. Łopacińskiego w 1917 r.

Lp.	Nazwa działu	Liczba książek w tytułach	%	Uwagi
1.	Dziela treści ogólnej	1341	6.3	
2.	Filozofia	872	4.1	
3.	Religia	1641	7.7	
4.	Nauki społeczne	3116	14.7	Prawo - 888, w tym prawo polskie - 276
5.	Filologia	1329	6.3	w tym jęz. polski - 382
6.	Nauki matem. i przyrodnicze	2090	9.8	
7.	Nauki stosowane	1624	7.6	
8.	Sztuka	486	2.3	
9.	Literatura	5620	26,4	w tym polska - 3233
10.	Historia i geografia	3144	14,8	w tym polska -1822
RAZEM		21263	100.0	

Źródło: BŁ ZS Księga I s. 107

U progu niepodległości Biblioteka stanęła przed wielką szansą pomyślnego rozwiązania problemu gromadzenia zbiorów. Chodziło o pozyskanie egzemplarza obowiązkowego wydawanych druków. Najpierw była rezolucja walnego zebrania Towarzystwa z 9 VI 1917 r. w tej sprawie. Przegłosowano wniosek o uzyskanie przywileju egzemplarza z terenu okupacji niemieckiej i austriackiej

⁹⁹ Biblioteka Publiczna im. Hieronima Łopacińskiego. „Ziemia Lubelska” 1909 nr 60 s. 1-2.

¹⁰⁰ BŁ ZS Księga I s. 10.

Królestwa, na wzór Biblioteki Publicznej w Warszawie¹⁰¹. Niezależnie od tego, na wniosek Biblioteki Uniwersyteckiej we Lwowie, c. i k. Jeneralne Gubernatorstwo Wojskowe w Polsce przedłożyło Naczelnej Komendzie Armii w sierpniu 1917 r. propozycję wprowadzenia na obszarze Generalnej Guberni obowiązkowego egzemplarza bibliotecznego. Wśród pięciu beneficjentów miała być również Biblioteka im. Łopacińskiego¹⁰². Do czasu definitywnego rozstrzygnięcia sprawy Gubernatorstwo Wojskowe zdecydowało, że właściwa wojskowa komenda obwodowa ma przekazywać wytypowanym bibliotekom po jednym egzemplarzu każdego „drukowanego lub tu [tj. na terenie Generalnego Gubernatorstwa] wydanego dzieła drukarskiego”, a komendy powiatowe własne dzienniki rozporządzeń¹⁰³. Nie wiadomo dlaczego, ale umieszczeniu na liście Biblioteki im. H. Łopacińskiego sprzeciwiły się władze niemieckie i została ona wykreślona¹⁰⁴. Po wojnie przywilej ten przypadł w udziale Bibliotece Uniwersyteckiej w Lublinie.

Drugą obietnicę złożyli wydawcy i księgarze polscy. Na początku sierpnia 1918 r. odbył się w Lublinie Zjazd Polskich Księgarzy i Wydawców. TBP i Biblioteka pomagały przy jego organizacji. Na inauguracyjnym posiedzeniu zebrani jednogłośnie podjęli uchwałę, że „odtąd” będą nadsyłać „każdą książkę wychodzącą spod tłoczni drukarskiej”. Materialnym dowodem podziękowania wydawców za pomoc było przekazanie Bibliotece na zakończenie Zjazdu 2297 tomów publikacji, wydanych na ziemiach polskich w czasie wojny¹⁰⁵. Potem przyszła twarda rzeczywistość powojenna i na obietnicy się skończyło.

W takich okolicznościach Towarzystwo musiało w dalszym ciągu wziąć na siebie odpowiedzialność za gromadzenie zbiorów. Kontynuowano politykę wypracowaną w czasach zaboru rosyjskiego. Podstawowym źródłem powiększania zasobu bibliotecznego były dary i wymiana dubletów. W latach 1918 - 1939 tą drogą pozyskano 15 236 wol. W rzeczywistości otrzymano ich znacznie więcej, ale część nie mieściła się w profilu zbiorów Biblioteki, inne dublowały posiadane już dzieła. Stanowiły zaplecze do wymiany z innymi placówkami bibliotecznymi lub przedmiot darów. Z darczyńców hojniejsze okazały się prywatne osoby, które przekazały 8762 wol. Byli wśród nich członkowie TBP, ale większość pozostawała poza organizacją. Darczyńców instytucjonalnych było około sześćdziesięciu-siedemdziesięciu. W ich gronie znajdowały się biblioteki publiczne w Warszawie, Kielcach, Łodzi, biblioteki naukowe: Jagiellońska, Akademii Umiejętności, Uniwersytecka w Warszawie, Lwowie, Wilnie, Ordynacji Krasińskich i Zamoyskich oraz wydawnictwa, towarzystwa naukowe, księgarnie, muzea, instytucje państwowe i samorządowe. Część dubletów przekazano współpracującym bibliotekom, także tym największym. W Lublinie wśród obdarowanych znaleźli się: Biblioteka Uni-

---

¹⁰¹ Tamże s. 105 v -106.

¹⁰² Pozostałe to: Biblioteka Publiczna w Kielcach, Biblioteka Jagiellońska, Biblioteka Uniwersytecka we Lwowie i Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Lwowie.

¹⁰³ BŁ ZS Korespondencja TBP. T. 1 k. 114.

¹⁰⁴ Tamże T. 2 k. 188.

¹⁰⁵ BŁ Księga I s. 114 v-115 v, 117.

wersytecka, Wojskowe Więzienie Śledcze Nr II, Związek Strzelecki Oddział I Robotniczy im. Pierwszej Brygady, Więzienie na Zamku, Oddział Lubelski Polskiego Białego Krzyża, Stowarzyszenie Oświaty Robotniczej oraz Oddział Oświaty i Kultury Zarządu Miejskiego¹⁰⁶.

Możliwości prowadzenia zakupu własnego były małe; zależały od stanu finansów Towarzystwa, a ten - jak wskazaliśmy - nie był w najlepszym położeniu. W rezultacie w okresie 1918-1939 zakupiono zaledwie 1910 wol.¹⁰⁷ Średnio kupowano 87 wol. rocznie, jednak aż w 13 latach nie osiągnięto tej wielkości. Nie dziwią zatem wysyłane do wydawców prośby o bezpłatne egzemplarze lub zniżkowe ceny oraz opóźnione wpłaty za otrzymane publikacje. Przy organizacji zakupu starano się dotrzeć do najtańszych źródeł zaopatrzenia, tj. do wydawców i dużych księgarni. Szczególną uwagę przywiązywano do posiadania najnowszych wydawnictw encyklopedycznych, kompendiów, syntetyzujących opracowań. Z punktu widzenia wiedzy o regionie gromadzono w szerszym zestawie Lubliniana¹⁰⁸.

Dorobek Biblioteki w zakresie gromadzenia zbiorów prezentuje tabela 2.

Po I wojnie światowej Biblioteka wzbogaciła się o dwie kolekcje historyczne instytucji oświatowych i kościelnych. W 1919 r. Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego przekazało Bibliotece w depozyt księgozbiór byłego gimnazjum rządowego, mieszczącego się przy ul. Narutowicza 12¹⁰⁹, gdzie bibliotekarzem był niegdyś Łopaciński. Biblioteka ta liczyła ponad 10 000 tomów. Zawierała wiele starodruków, m. in. dzieła najwybitniejszych pisarzy polskich XVI w. Dobrze prezentowały się też wydawnictwa dotyczące spraw polskich, pochodzące z 1. poł. XIX w. Był to księgozbiór bardzo wartościowy¹¹⁰. Biblioteka początkowo nie mogła przejąć zbioru, gdyż przekraczało to jej możliwości lokalowe. Książki złożono najpierw w piwnicy gimnazjum Staszica, a potem w Lubelskim Syndykacie Rolniczym¹¹¹. Jeszcze w 1928 r. prowadzono korespondencję w tej sprawie z Ministerstwem Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego. Ministerstwo nalegało na jak najszybsze udostępnienie zbioru „do użytku publicznego”¹¹². Do 1939 r. księgozbiór nie został włączony do zbiorów; stało się to dopiero po II wojnie światowej.

---

¹⁰⁶ BŁ Korespondencja TBP. T. 3 k. 424, 462, 518, 545, 592, 601; T. 5 k. 795, 855, 857, 860.

¹⁰⁷ Sitko, jw. s. 11.

¹⁰⁸ „Nauka Polska” R. 7 (1927) s. 180.

¹⁰⁹ BŁ ZS Korespondencja TBP. T. 2 k. 182. Pismo MWRiOP do Zarządu Biblioteki im. Łopacińskiego z 16 V 1919 r. Ministerstwo WRiOP miało informację, pochodzącą od dyrektora gimnazjum męskiego Wiktora Strembosza, który twierdził, że księgozbiór b. gimnazjum rosyjskiego tymczasowo jest składowany w gmachu Muzeum Lubelskiego przy ul. Namiestnikowskiej 4, „znajduje się w oplakany stan i niszczy z każdym dniem”. Ministerstwo proponowało Zarządowi „zaopiekowanie się już teraz zabezpieczeniem książek”.

¹¹⁰ Jaczewski. *Pierwsze* s. 13-15.; „Sprawozdania z czynności i posiedzeń Akademii Umiejętności w Krakowie”. T. 21 (1916) nr 5 s. 7-8.

¹¹¹ Gawarecka, jw. s. 148. Księgozbiór włączono do zbiorów dopiero po II wojnie światowej.

¹¹² BŁ Korespondencja TBP. T. 3 k. 591.

Tab. 2. Rozwój zbiorów Biblioteki Publicznej im. Łopacińskiego
w latach 1907-1939¹¹³

Rok	Książki - wpływy w wol.			Książki ogółem	Czasopisma i gazety bieżące	Zbiory specjalne	Uwagi
	Zakup	Dar	Łącznie				
1907	11775		11775	11775			11 777 w spraw.
1908	16	1031	1047	12 822	24		1) 240 dzieł - wym. z Tow. Lek
1909	70	4299 ¹⁾	4369	17 191	25	2)	
1910	60	5212 z)	5272	22 463	30		
1911	66	1659	1725	24 188	16		
1912	288	2042	2330	26 518	32		
1913	152	1655	1807	28 325	31		
1914	132	721	853	29178	19		
1915	157	319	476	29654	8		
1916	223	1188	1411	31065			31086 w spraw.
1917	182	734	916	31981	21		37257 w spraw.
1918	77	3374	3451	35432	19		
1919	---	1732	1732	37164	15		
1920	90	81	171	37335			
1921	7	20	27	37362			
1922	208	2150	2358	39720			
1923	222	289	511	40231			
1924	154	414	568	40799			
1925	87	539	626	41425			
1926	52	744	796	42221			
1927	35	951	986	43207			
1928	75	452	527	43734			
1929	164	388	552	44286			
1930	45	691	736	45022			
1931	30	511	541	45563			
1932	77	272	349	45912			
1933	76	326	402	46314			
1934	118	292	410	46724			
1935	140	251	391	47115			
1936	89	516	605	47720			
1937	62	596	658	48378			
1938	59	512	571	48949			
1939	43	212	255	49204			

z) w tym 1667 wol. „z księgozbioru Łopacińskiego”

2) Zbiory specjalne: 67 eksponatów archeologicznych, 48 medali pamiątkowych, 754 monety zabytkowe, 14 szt. ceramiki

Źródła: BŁ ZS passim; Sitko, jw. s. 11

¹¹³ BŁ Księga I s. 21 i nast.; Sitko, jw. s. 11; *Sprawozdanie...* za 1913 s. 6.

W 1926 r. Ministerstwo - na prośbę Magistratu Lublina z 1924 r. - przekazało Bibliotece w depozyt księgozbiór byłego seminarium prawosławnego w Chełmie¹¹⁴, liczący 6989 wol., a od 1918 r. spoczywający w Archiwum Państwowym. Pochodził z komasacji zbiorów bibliotek reformatów i pijarów chełmskich oraz tamtejszego seminarium grekokatolickiego. Przeznaczenie książek decydowało o treści księgozbiorów. Większość publikacji miała charakter teologiczny. W skład tego zbioru wchodziło 1670 druków polskich, począwszy od XVI w. oraz ponad 5300 tomów druków obcojęzycznych¹¹⁵. Kwestia jego przejścia trwała trzy lata, ze względu na trudności lokalowe, i dopiero po monicie Archiwum Państwowego (w drugiej połowie 1928 r.) sprawa znalazła swój finał w październiku 1931 r.¹¹⁶

Zbiory specjalne

Towarzystwo, nabywając zbiory po Łopacińskim, stało się tym samym posiadaczem niemałych zbiorów specjalnych, zgromadzonych przez uczonego. Dokładnie nie wiadomo, jak liczny był to zbiór¹¹⁷. W pierwszych sprawozdaniach brak jakichkolwiek informacji na ten temat. W późniejszych relacjach zaczęto wymieniać, jako oddzielną kategorię zbiorów, rękopisy, mapy i ryciny. O starodrukach, o których wiadomo, że były od początku istnienia Biblioteki, w ogóle nie wspomina się, traktowano je jako książki i wliczano do księgozbioru ogólnego. W sprawozdaniu za 1912 r. podano, że „skatalogowano w zupełności” rękopisy, których wyliczono 1292. W kolejnych czterech latach zbiory specjalne szybko się powiększały. W 1916 r. w posiadaniu Biblioteki znajdowało się: rękopisów 1644 (więcej o 569), map 600 (+31) i rycin 2647 (+1357)¹¹⁸. Katalogi rękopisów, opracowane przez Jaworowskiego i wydane w 1913 i 1917 r., wykazują - według stanu w 1917 r. - 1728 jednostek¹¹⁹.

Kolekcje zbiorów specjalnych Biblioteki wzrastały właściwie w drodze

---

¹¹⁴ BŁ Korespondencja TBP. T. 3 k. 521, 522.

¹¹⁵ C. Nieścior. *Inkunabuły i cimelia w zbiorach Biblioteki im. H. Łopacińskiego*. W: *Hieronim Łopaciński i Biblioteka* s. 188; Jaczewski. *Pierwsze* s. 13, pisze, iż księgozbiór ten liczył 8466 tomów. Dane te powtórzyła za Jaczewskim K. Sarnecka. *Kronika. Z życia bibliotek*. [Biblioteka Publiczna im. H. Łopacińskiego]. „Przegląd Biblioteczny” T. 8 (1934) z. 4 s. 255.

¹¹⁶ BŁ Korespondencja TBP. T. 3 k. 599, 602; *Działalność Towarzystwa im. Łopacińskiego za rok 1929*. „Ziemia Lubelska” 1930 nr 97 s. 5. Sarnecka, jw. s. 255 napisała, że księgozbiór chełmski włączono do zasobu ogólnego Biblioteki w 1931 r.

¹¹⁷ Zob. W. Szwarcówna. *Rękopisy w Bibliotece im. H. Łopacińskiego*. W: *Hieronim Łopaciński i Biblioteka* s. 176. Zbiór rękopiśmienny zgromadzony przez Łopacińskiego, uporządkowany i uformowany, stanowi 693 jednostki.

¹¹⁸ BŁ ZS Księga I s. 66, 88, 95 v, 100 v.

¹¹⁹ A. Jaworowski. *Katalog rękopisów Biblioteki Publicznej im. Łopacińskiego w Lublinie*. Lublin 1913; tenże. *Katalog rękopisów Biblioteki Publicznej im. Łopacińskiego w Lublinie*. Dodatek I. Lublin 1917.

darów¹²⁰. W korespondencji Towarzystwa nie zachował się jakikolwiek ślad po transakcjach handlowych. Z 1921 r. pochodzi ciekawy list z Krakowa, skierowany do kierownictwa Biblioteki, w którym Zarząd Polskiej Akademii Umiejętności stwierdza, iż „w posiadaniu Akademii Umiejętności znajduje się znacznie większa ilość materiałów naukowych, zebranych przez śp. H. Łopacińskiego [i że] Zarząd [...] mniema, że najwłaściwszym miejscem dla ich przechowywania jest Biblioteka nosząca imię tego zasłużonego badacza, i tej Bibliotece uchwalił oddać je do dyspozycji”¹²¹. Wydaje się jednak, że na tej deklaracji sprawa się zakończyła, bo w dokumentach źródłowych brak potwierdzenia jej realizacji.

W okresie II Rzeczypospolitej nastąpiło zahamowanie szybkiego przyrostu zbiorów specjalnych. Dane na ten temat są fragmentaryczne. W połowie lat dwudziestych Edward Chwalewik, opisujący zbiory bibliotek polskich, w Bibliotece im. Łopacińskiego wymieniał: 1842 rękopisy, 658 map i atlasów oraz 2758 rycin¹²². Według dwa lata późniejszego zestawienia statystycznego zbiory specjalne liczyły około 199 inkunabułów, 1728 rękopisów, 18 autografów, 2294 rycin oraz 684 map i planów¹²³. Zasobność w stare druki podał w sprawozdaniu na ćwierćwiecze istnienia Książnicy Kazimierz Jaczewski. Wyliczył 2877 jednostek: 47 inkunabułów oraz 331 druków z XVI wieku, 635 z XVII i 1864 z XVIII wieku¹²⁴. Brak danych informujących o tym, co działo się przez następne 15-lecie. Dopiero porównując stan ilościowy, podany przez Chwalewika, z danymi z okresu po II wojnie światowej, możemy w przybliżeniu stwierdzić zmiany i różnicę. Z zestawienia wynika, że rękopisów było więcej o 400 jednostek, kartografii o 400 i grafiki o 1450 jednostek¹²⁵.

Opracowanie

Wejście w posiadanie kilkunastotysięcznego, nieopracowanego księgozbioru wymagało jego bibliotecznego przysposobienia. Towarzystwa nie było jednak stać na zatrudnienie fachowego bibliotekarza czy bibliotekarzy, którzy by to wykonali. Zadania tego podjął się Aleksander Jaworowski, którego wsparli ochotniczo dwaj inni członkowie TBP: Wojciech Belczyk i Kazimierz Jaczewski, którzy utworzyli 3-osobową delegację biblioteczną. Zadaniem zespołu było przede wszystkim uporządkowanie kupionego księgozbioru Łopacińskiego. Należało wpisać druki do księgi inwentarzowej oraz przygotować katalogi, przede wszystkim alfabetyczny. Zde-

---

¹²⁰ Sitko, jw. s. 12, 28, 39, 43, 45-47.

¹²¹ BŁ ZS Korespondencja TBP. T. 2 k. 258.

¹²² E. Chwalewik. *Zbiory polskie. Archiwa, biblioteki, gabinety, galerje, muzea i inne zbiory pamiątek przeszłości w ojczyźnie i na obczyźnie*. T. 1. A-M. Warszawa - Kraków 1926 s. 355.

¹²³ „Nauka Polska” R. 7 (1927) s. 180.

¹²⁴ Jaczewski. *Pierwsze* s. 12. Dane te cytuję w swoim artykule K. Sarnecka. *Kronika. Z życia bibliotek* s. 254.

¹²⁵ J. Smolarz. *Zbiory specjalne Biblioteki im. H. Łopacińskiego w Lublinie*. „Bibliotekarz Lubelski” R. 43 (2000) s. 78, 82, 93.

cydowano też o zaprowadzeniu katalogu rzeczowego, zwanego przez nich „rozumowanym” lub „rozumowym”, opartym na systemie dziesiętnym Deweya¹²⁶. Do prac przystąpiono pod koniec 1907 r.¹²⁷

Mimo wielkiego poświęcenia i determinacji delegacji bibliotecznej, opracowanie księgozbioru przekraczało jej fizyczne możliwości. Otrzymała więc upoważnienie dokoptowania dodatkowych osób. W maju 1908 r. delegacja powołała do swego składu 8 osób spośród rodzin członków i sympatyków Towarzystwa. Byli to: Ewa Grodzieńska, Bronisława Holzer, Kazimiera Marcinkowska, Ewelina i Karol Rotkielowie, Maria i Adam Xsieżopolscy i Janina Zarębianka. Dzięki pracy całego zespołu - w okresie ponad roku - udało się wpisać do inwentarza 12 801 wol., stworzyć alfabetyczny katalog kartkowy oraz przekazać członkom TBP informację, że „został przygotowany w znacznej ilości materiał do katalogu rozumowego”¹²⁸. W ciągu 1908 r. wspomniany zespół wzmocnił Maksymilian Dobrski, który uporządkował ofiarowany księgozbiór po Tadeuszu Kowalskim.

Praca nad katalogiem rzeczowym trwała jeszcze w 1909 r., ale udało się doprowadzić dzieło do końca. Biblioteka miała skatalogowanych i wprowadzonych do obydwu katalogów 17 191 tomów¹²⁹. Wynik ten oznaczał, że nie było już zaległości. Pozostawała praca bieżąca, wykonywana głównie przez Aleksandra Jaworowskiego i Władysława Karwowskiego¹³⁰. Wsparli ich następnymi wolontariusze: Michalina Bazanowska, Anna Jaworowska, Julia Sekutowiczówna, Maria Staniszevska, Zofia Turczynowiczówna i Jan Riabinin. Znaczący był też udział dwóch pierwszych bibliotekarek: Kazimieri Dobkovej i Felicji Wolińskiej¹³¹.

W 1914 r. wprowadzono „innovację” w katalogach, a mianowicie zaczęto pod samodzielnymi hasłami tworzyć karty z artykułami „poważniejszych wydawnictw periodycznych”, tj. „Ateneum”, „Biblioteki Warszawskiej”, „Kwartalnika Historycznego”, „Pamiętnika Fizjograficznego” oraz wydawnictw Akademii Umiejętności¹³².

W późniejszych latach nie zanotowano żadnych spektakularnych wydarzeń związanych z opracowaniem formalnym czy rzeczowym. W sprawozdaniach powtarza się stereotypowe określenie „Biblioteka [...] zajęta była sporządzaniem katalogów”, należy domniemywać, że na bieżąco. Była to ciągła, nieprzerwana praca, ważny obszar działalności bibliotecznej. Rocznie należało po I wojnie światowej opracować około 2000 tomów. Największe zasługi na tym polu miał Aleksander Jaworowski, a po jego śmieci pracę tę kontynuowały bibliotekarki.

---

¹²⁶ A. Padziński. *Udział Aleksandra Jaworowskiego w opracowaniu zbiorów Biblioteki Publicznej im. H. Łopacińskiego w Lublinie*. „Bibliotekarz Lubelski” R. 39 (1994) s. 3-4.

¹²⁷ *Biblioteka Publiczna im. Hieronima Łopacińskiego*. „Ziemia Lubelska” 1909 nr 60 s. 1-2.

¹²⁸ Tamże.

¹²⁹ *Sprawozdanie .... za rok 1907, 1908 i 1909* s. 9.

¹³⁰ BŁ ZS Księga I s. 118 v-119. Pochwała pośmiertna Karwowskiego, właściwego twórcy katalogu „rozumowego”.

¹³¹ BŁ ZS Protokoły I s. 102 v.

¹³² *Biblioteka imienia Hieronima Łopacińskiego*. „Ziemia Lubelska” 1915 nr 116 s. 2.

Czytelnictwo

26 IV 1908 r., w pierwszy czwartek po świątach wielkanocnych, Biblioteka otworzyła swe podwoje dla czytelników. Było to wielkie wydarzenie dla kultury lubelskiej i dla czytelnictwa. Nie wzbudziło jednak większego zainteresowania społecznego. Nie odnotowała go żadna gazeta lubelska.

Prawo korzystania z Biblioteki przysługiwało wszystkim chętnym. *Ustawa* gwarantowała bezpłatny dostęp do zbiorów członkom Towarzystwa¹³³, wszyscy inni mogli z niej korzystać, ale za opłatą. Początkowo opłaty wynosiły: od młodzieży uczącej się 15 kop. miesięcznie, od nauczycieli - 2 rb rocznie. Po I wojnie światowej, z uwagi na trudności finansowe opłaty pobierano w dalszym ciągu. W 1925 r. pobierano 15 gr za jednorazowe korzystanie, a abonament miesięczny kosztował 1 zł. Dwa lata później opłaty te wynosiły odpowiednio 20 gr i 1,20 zł. Jednak w 1929 r. w stosunku do młodzieży zrobiono ustępstwo; korzystanie na miejscu miało być bezpłatne¹³⁴. Niedługo potem zniesiono także opłaty za wypożyczenia do domu¹³⁵.

Na początku istnienia Biblioteki Zarząd Towarzystwa przyjął zasadę, że udostępnianie będzie prowadzone tylko na miejscu. To ograniczenie, a być może także warunki, w jakich egzystowała placówka (tak tłumaczył sobie Zarząd) powodowały, że ruch w czytelni był niewielki. Do końca 1908 r. z Książnicy skorzystało zaledwie 648 osób, najwięcej w październiku (135), najmniej w grudniu (65)¹³⁶. W następnym roku nie było lepiej. Odwiedzin zanotowano wprawdzie 936, ale obniżyła się średnia miesięczna. Największe zainteresowanie korzystaniem było w okresie od września do stycznia, by najniższy poziom osiągnąć w maju-czerwcu. Dominującą grupę czytelników stanowiła młodzież szkolna. Najwięcej książek wypożyczano z literatury pięknej i historii literatury polskiej. Z literatury niebeletrystycznej wypożyczano pojedyncze publikacje¹³⁷.

Już w 1910 r. Komitet zdecydował o zaprowadzeniu wypożyczania do domu. Za tą decyzją kryła się chęć pomocy nauczycielom Polakom uczącym w szkołach polskich. Jaczewski w 1917 r. tłumaczył, że były to względy techniczno-organizacyjne: peryferyjne położenie Biblioteki, mała liczba godzin udostępniania i niska temperatura w czytelni w okresie zimowym¹³⁸. W celu ochrony zasobu zaprowadzono jednak kaucje za wypożyczone publikacje. W pierwszym roku stosowania tej formy udostępniania wypożyczono zaledwie 104 książki, ale już w następnym roku 411¹³⁹. Dość szybko złagodzono wymogi regulaminowe dotyczą-

---

¹³³ *Ustawa Towarzystwa* s. 5.

¹³⁴ K. Gawarecka, jw. s. 135, 146.

¹³⁵ *Biblioteka imienia Hieronima Łopacińskiego*. „Ziemia Lubelska” 1930 nr 23 s. 6.

¹³⁶ *Sprawozdanie* za rok 1907, 1908 i 1909 s. 6.

¹³⁷ Tamże.

¹³⁸ BŁ ZS Księga I s. 101 v.

¹³⁹ BŁ Zbiory specjalne (dalej ZS). Księga protokołów TBP I s. 53.

ce wypożyczeń do domu i dopuszczono wszystkich chętnych. Można było wykupić miesięczny abonament, którego cena w 1913 r. wynosiła 25 kopiejek. Uznano jednak, że „w wypadkach szczególnych” Biblioteka może odstąpić od pobierania opłaty lub ją obniżyć¹⁴⁰.

W 1915 r. liczba korzystających z Biblioteki na miejscu zwiększyła się do 2075, by w ciągu następnych 4 lat wzrosnąć prawie trzykrotnie, do 5900¹⁴¹. W tym samym okresie liczba wypożyczeń do domu była zdecydowanie niższa, co wynikało z małej liczby korzystających z tej formy udostępniania. W 1913 r. było ich 79, a dwa lata później 827. Pierwsi wypożyczyli 1014 wol. Z danych pochodzących z 1918 r. wynika, że do domu wypożyczono 2429 tomów¹⁴².

Brak statystyki uniemożliwia dokładne prześledzenie dalszego rozwoju czytelnictwa. Jaczewski, w referacie na 25-lecie powstania Biblioteki podał, że do końca 1932 r. liczba korzystających od początku jej istnienia wyniosła 116 284 osoby. Stąd można wnioskować, że dopiero po I wojnie światowej, m. in. w związku z utworzeniem w Lublinie Uniwersytetu, znacząco wzrosła liczba użytkowników. Jaczewski twierdzi, że frekwencja na początku lat trzydziestych wynosiła 25-60 osób dziennie¹⁴³. W ostatnich latach przed II wojną światową korzystało z czytelnictwa ponad 6000 czytelników, co wynika z dokładnej statystyki tamtego okresu¹⁴⁴.

Wyraźnie wzrostową tendencją miało udostępnianie do domu. W ciągu pierwszego ćwierćwiecza Biblioteki czytelnikom wypożyczono 21 088 tomów, tylko w 1932 r. - 2995 tomów¹⁴⁵. Dla lat 1935 i 1937 dane te wynoszą: 3872 i 4149 tomów. Z analizy źródeł wynika, że podobnie jak w przypadku udostępniania prezencyjnego - wzrost wypożyczeń do domu nastąpił po I wojnie światowej. Na tę pozytywną tendencję miały niewątpliwie wpływ korzystne dla czytelników zmiany regulaminowe dotyczące udostępniania. Począwszy od 1929 r. zaprzestano pobierania opłat od młodzieży, zarówno w czytelni, jak i w wypożyczalni. Ponadto, zwiększono liczbę publikacji wypożyczanych do domu, dla wszystkich - 3 tomy, dla profesorów - 10 tomów¹⁴⁶. Gros czytelników stanowili miejscowi studenci i uczniowie szkół średnich. Liczącą się grupą byli także pracownicy umysłowi. Dane dotyczące zainteresowań czytelniczych są wrywkowe i nieliczne. Udało się je zestawić dla dwóch okresów; 1913 -1919 oraz 1935 -1937, co prezentują tabele nr 3 i 4.

---

¹⁴⁰ BŁ ZS Księga I s. 68.

¹⁴¹ *Biblioteka Publiczna im. Hieronima Łopacińskiego*. „Ziemia Lubelska” 1916 nr 266 s. 1; Jaczewski. *Pierwsze* s. 19.

¹⁴² BŁ ZS Księga I s. 118; *Sprawozdanie Komitetu Biblioteki Publ[icznej] im. Hier[onima] Łopacińskiego za rok 1913*. „Ziemia Lubelska” 1914 nr 157 s. 3. *Biblioteka Publiczna im. Hieronima Łopacińskiego*. „Ziemia Lubelska” 1916 nr 266 s. 1.

¹⁴³ Jaczewski. *Pierwsze* s. 16.

¹⁴⁴ „Lubelski Związek Pracy Kulturalnej. Sprawozdanie z działalności za rok 1936” s. 35 [*Sprawozdanie Towarzystwa Biblioteki Publicznej im. H. Łopacińskiego za 1935 r.*], za rok 1937 s. 42 [*Sprawozdanie Towarzystwa Biblioteki Publicznej im. H. Łopacińskiego za 1937 r.*]. W 1935 r. było 6562 czyt. i w 6166 czyt. 1937 r.

¹⁴⁵ Jaczewski. *Pierwsze* s. 16.

¹⁴⁶ *Biblioteka Publiczna im. H. Łopacińskiego w Lublinie w roku 1929*. „Głos Lubelski” 1930 nr 99 s. 5; „Ziemia Lubelska” 1930 nr 97 s. 5

Tab. 3. Wybory czytelnicze w Bibliotece Publicznej im. H. Łopacińskiego z lat 1913 -1919

Lp.	Dział piśmiennictwa	1913		1915		1917		1918		1919	
		liczegl.	%	liczegl.	%	liczegl.	%	liczegl.	%	liczegl.	%
1.	Dziela treści ogólnej	296	27,3	246	23,5	196	5,4	509	8,7	350	7,5
2.	Filozofia	36	3,3	33	3,2	50	1,4	282	4,8	338	7,2
3.	Religia			1	0,1	6	0,2	21	0,3	25	0,5
4.	Nauki społeczne	134	12,4	189	18,1	180	5,0	897	15,3	681	14,5
5.	Językoznawstwo	19	1,8	18	1,7	31	0,8	64	1,1	31	0,7
6.	Matem., Nauki przyrodnicze	55	5,1	84	8,0	153	4,3	537	9,1	330	7,0
7.	Nauki stosowane	11	1,0	26	2,5	68	1,9	106	1,8	133	2,8
8.	Sztuka	24	2,2	37	3,6	48	1,3	155	2,6	117	2,5
9.	Literatura piękna	356	32,9	223	21,4	2547	70,8	2461	41,9	2198	46,7
10.	Historia	152	14,0	187	17,9	254	7,1	622	10,6	498	10,6
11.	Geografia					32	0,9	116	2,0		
12.	Życiorysy					31	0,9	107	1,8		
RAZEM		1083	100,0	1044	100,0	3596	100,0	5877	100,0	4701	100,0

Źródło: BL ZS Księga I s 95 v, 118, 129 v

Tab. 4 Wybory czytelnicze użytkowników Biblioteki Publicznej im. Łopacińskiego w latach 1935, 1937

Lp.	Dział piśmiennictwa	Wypożyczenia prezencyjne				Wypożyczenia do domu			
		1935		1937		1935		1937	
		l. osób korzyst.	%	l. osób korzyst.	%	l. wypoż. tomów	%	l. wypoż. tomów	%
1.	Dziela treści ogólnej	155	2,3	312	5,1				
2.	Filozofia	292	4,5	148	2,4	197	5,1	207	5,0
3.	Religia	18	0,3	12	0,2	12	0,3	22	0,5
4.	Nauki społeczne	1270	19,4	1525	24,7	333	8,6	218	5,3
5.	Lingwistyka	171	2,6	118	1,9	43	1,1	66	1,6
6.	Przyroda, nauki matemat.	289	4,4	249	4,1	132	3,4	199	4,8
7.	Nauki stosowane	123	1,9	69	1,1	75	1,9	59	1,4
8.	Sztuka	60	0,9	50	0,8	57	1,5	59	1,4
9.	Literatura piękna	3138	47,8	2848	46,2	2495	64,5	2580	62,2
10.	Historia	717	10,9	579	9,4	319	8,2	564	13,6
11.	Geografia	179	2,7	138	2,2	91	2,4	127	3,0
12.	Biografistyka	150	2,3	118	1,9	118	3,0	48	1,2
RAZEM		6562	100	6166	100	3872	100	4149	100

Źródła: Lubelski Związek Pracy Kulturalnej. Sprawozdanie z działalności za rok 1936 s. 35 - 36 [Sprawozdanie Towarzystwa Biblioteki Publicznej im. H. Łopacińskiego za 1935 r.], za rok 1937 s. 43 - 44 [Sprawozdanie Towarzystwa Biblioteki Publicznej im. H. Łopacińskiego za 1937 r.].

x) w tekście 3875

z) w tekście 4350

Z analizy tabeli wynika, że zarówno w wypożyczeniach czytelni, jak też do domu dominowała literatura piękna, przy czym wśród wypożyczeń do domu stanowiła prawie 2/3 ogólnej ich liczby. Z literatury niebeletrystycznej w czytelni największym powodzeniem cieszyły się publikacje z dziedziny nauk społecznych, historii i nauk matematyczno-przyrodniczych. Preferencje wypożyczających do domu układały się trochę odmiennie, dominowały: historia, nauki społeczne i filozofia.

Wspomniane już kilkakrotnie sprawozdania z lat 1935 i 1937 zawierają szczegółowe dane dotyczące prowadzenia przez Bibliotekę wypożyczenia międzybibliotecznego. Utrzymywano kontakty z największymi bibliotekami naukowymi kraju: Biblioteką Narodową, Biblioteką Jagiellońską, Biblioteką Akademii Umiejętności w Krakowie; „Ossolineum” i Biblioteką Wiktora hr. Baworowskiego we Lwowie; Biblioteką Raczyńskich w Poznaniu; Biblioteką Publiczną, Biblioteką Ordynacji Krasieńskich, Biblioteką Uniwersytetu i Centralną Biblioteką Wojskową w Warszawie; Biblioteką Uniwersytecką w Wilnie. Wypożyczano rękopisy i druki zwarte. W ciągu wspomnianych dwóch lat udostępniono na zewnątrz 70 rękopisów i 14 druków. Dla własnych czytelników sprowadzono 6 rękopisów i 13 książek.

Biblioteka była czynna 6 godzin dziennie, od 11.00 do 14.00 i od 16.00 do 19.00. W okresie wakacji była zamknięta od 15 lipca do 15 sierpnia¹⁴⁷.

Warto zaprezentować charakterystykę czytelników młodzieżowych (z lat trzydziestych), głównych użytkowników Biblioteki, widzianych oczyma ówczesnych bibliotekarek: „Na ogół młodzież jest mało przygotowana do samodzielnej pracy. Nie orientuje się w katalogu dziesiętnym, nie rozumie kartki katalogowej, rzadko pamięta autora, wymieniając tylko tytuł książki, a na szczegóły wydawnicze nigdy nie zwraca uwagi (co ze względu na rok wydania jest b. ważne). Nie uważa ile dane dzieło ma stron, czy dane dzieło jest samoistną jednostką bibliograficzną, czy jest nim artykuł w jakimś czasopiśmie. Gdy otrzyma czasopismo, w którym jest potrzebny artykuł, nie może go znaleźć, bo nie umie szukać w spisie treści. Nie umie korzystać z biblioteki podręcznej - z bibliografii, ze słowników. Oprócz literatury, związanej z nauką szkolną, młodzież czyta książki z wolnego wyboru. Wybiera nieśmiało, stara się ukryć wybrane książki przed okiem bibliotekarki. Korzysta z rozmaitych działów zakresu fizyki, astronomii, chemii, filozofii (Dżems, *Doświadczenia religijne*), psychologii (Freud, *Wstęp do psychoanalizy*), wstydliwie poszukuje tematów seksualnych, we wszystkich wypadkach pomoc bibliotekarki jest mu potrzebna, dotyczy informowania o księgozbiorze, o bibliografii, o metodzie poszukiwań, pozostawiona sama sobie młodzież, traci wiele czasu i energii nim się nauczy racjonalnie korzystać z biblioteki, katalogów i innych dzieł pomocniczych.

Zdarza się zauważyć pośród młodzieży zamiłowanie do druków pięknych - do wydawnictw artystycznych¹⁴⁸.

Działalność naukowa, wydawnicza, popularyzatorska

Ta sfera pozostawała bardziej w zakresie indywidualnych prac członków Towarzystwa niż Biblioteki jako instytucji. Tworzyła kanwę do realizacji działań popularyzatorskich i naukowych. W ramach Biblioteczki Towarzystwa wydano

6 druków: Aleksandra Jaworowskiego *Katalog rękopisów Biblioteki Publicznej im. H. Łopacińskiego w Lublinie* (1913) i *Dodatek I do katalogu rękopisów Biblioteki Publicznej* (1917), Mieczysława Biernackiego *Stefan Żeromski i jego ideologia* (1926), dwie publikacje źródłowe, opracowane przez Stanisława Ptaszyckiego, *Kazania Świętokrzyskie* (1926) i *Kodeks Olszewski Chomińskich Wielkiego Księstwa Litewskiego i Żmódzkiego Kronika* (1932) oraz Kazimierza Jaczewskiego *Pierwsze ćwierćwiecze Biblioteki Publicznej imienia Hieronima Łopacińskiego w Lublinie* (1933). Wydawnictwa były dużej rangi naukowej. Dla badaczy, zajmujących się dziejami Lubelszczyzny, wielkie znaczenie miały zwłaszcza wspomniane katalogi.

Pierwszą chronologicznie pracą kulturalno-oświatową, zorganizowaną przez „Zarząd Biblioteki” była wystawa wydawnictw polskich ogłoszonych drukiem na terenie trzech zaborów w czasie I wojny światowej. Z propozycją taką wystąpił Zarząd Związku Księgarzy w Warszawie, planując zjazd w Lublinie. W zamian księgarze obiecywali podarować Bibliotece każdy egzemplarz z ekspozycji. Impreza odbyła się 2 - 4 VIII 1918 r. Na zjazd nadesłano 3999 wol. Wystawę zorganizowano w sąsiednim budynku, w siedzibie Towarzystwa Lekarskiego i Higienicznego¹⁴⁹.

Na konto Biblioteki, jako że zebrania Towarzystwa odbywały się w jej pomieszczeniach, należy także zapisać aranżowanie publicznych odczytów. Na przełomie lat dwudziestych i trzydziestych XX w. corocznie na walnym zebraniu organizowano okazjonalne wykłady, których prelegentami byli: Stanisław Ptaszycki, Leon Białkowski, Aleksander Kossowski, ks. Ludwik Zalewski i Ludwik Kamykowski¹⁵⁰.

Zakończenie

Łopaciński, a potem jego duchowi sukcesorzy pragnęli dać społeczeństwu naszego miasta i naszej guberni instytucję, która będzie źródłem inspiracji naukowych, przyczyni się do jego kulturalnego i naukowego rozwoju, wyzwoli z ciasnych prowincjonalnych ram. W dniach tworzenia Biblioteki anonimowy autor pisał na łamach miejscowej prasy: „Biblioteka Łopacińskiego to nie zabytek archeologiczny, ale zabytek żywego dzieła, dzieła kultury naszego miasta i naszej guberni. Biblioteka stanie się z czasem nieodzownym i koniecznym czynnikiem dla wszystkich tych, którzy wyzwoleni ze śpiączki prowincjonalnej dążyć będą do rozwoju i pracy umysłowej”.

Biblioteka będzie także pomnikiem wystawionym Łopacińskiemu, pomnikiem „o którym on marzył za życia, a więc bibliotece publicznej w mieście Lublinie”¹⁵¹.

---

¹⁴⁷ Tamże s. 16.

¹⁴⁸ „Lubelski Związek Pracy Kulturalnej. Sprawozdanie z działalności za rok 1936” s. 37 - 38 [*Sprawozdanie Towarzystwa Biblioteki Publicznej im. H. Łopacińskiego za 1935 r.*].

¹⁴⁹ BŁ ZS Księga I s. 114 v-117.

¹⁵⁰ Jaczewski. *Pierwsze* s. 20.

¹⁵¹ *Biblioteka Publiczna - imienia Hieronima Łopacińskiego w Lublinie*. „Kurier Lubelski” 1907 nr 77 s. 1.

Biogramy pracowników Biblioteki Publicznej im. Hieronima Łopacińskiego

Kazimiera Zofia Dobek

Córka Ignacego Łakomskiego, sekretarza sądu w Kielcach i Marii z Jędrzejowskich. Urodziła się 2 II 1884 r. w Ksanach k. Pińczowa (woj. świętokrzyskie). Wcześniej osierocona (matka zmarła w 1892, ojciec w 1896 r.) przebywała u ciotki w Lublinie. Tutaj ukończyła gimnazjum. W 1908 r. wyszła za mąż za Zdzisława Dobka, sędziego sądu powszechnego w Lublinie. W tym roku również podjęła pracę w Bibliotece im. H. Łopacińskiego. Jak długo pracowała - nie udało się ustalić. W 1916 r. wraz z mężem została ewakuowana do Rosji. Osiedlili się w Krasnojarsku na Syberii. Nie pozostawała bezczynną; udzielała się w amatorskich zespołach teatralnych i recytatorskich, działających wśród tamtejszej Polonii. Do kraju wróciła z rodziną w 1922 r., nie podjęła już pracy zawodowej, zajęła się wychowaniem piątki dzieci i prowadzeniem gospodarstwa domowego. W czasie okupacji straciła męża, aresztowanego w 1942 r. i osadzonego w Dachau, gdzie zmarł. Po wojnie nadal mieszkała w Lublinie. Często wspominała pracę w Bibliotece. Zmarła 24 X 1978 r. w Lublinie. Została pochowana na cmentarzu przy ul. Lipowej (Sek. 24, II grób wzdłuż alejki). Na płycie nagrobnej umieszczono napis: „Pierwsza bibliotekarka Biblioteki im. Łopacińskiego”.

Źródła: USC w Lublinie. Księga zgonów; Notatka sporządzona dla autora przez syna Kazimieri, Zygmunta Dobka (w zbiorach WBP).

Kazimiera Gawarecka

Córka Władysława Trojanowskiego, pracownika Izby Skarbowej w Grodnie. Urodziła się 4 III 1885 r. W Grodnie ukończyła gimnazjum. Po wyjściu za mąż w 1907 r. wyjechała z mężem do Mohylewa, a w 1912 r. do Tweru. W Twerze, w czasie wojny domowej (1920), ukończyła kurs bibliotekarski i rozpoczęła pracę w miejscowej bibliotece społecznej im. Drożżima (do VIII 1921)¹⁵².

W 1921 r. powróciła do kraju i zamieszkała w Lublinie. W 1923 r.¹⁵³ rozpoczęła studia na KUL-u, na kierunku historycznym. Studiując, podjęła w 1924 r. pracę bibliotekarki w Bibliotece Publicznej im. Łopacińskiego. W 1927 r. obroniła pracę magi-

sterską. Po rezygnacji z pracy Felicji Wolińskiej, została kierowniczką placówki. W 1940 r. została przez Niemców usunęta z pracy. Przy pomocy przyjaciół podjęła w 1941 r. pracę w Archiwum Miejskim. Po wyzwoleniu - w 1944 r. - nie przerywając pracy w Archiwum, ponownie objęła kierownictwo Biblioteki im. Łopacińskiego. Awansowała też na kierowniczkę Archiwum Miejskiego. W 1948 r. zrezygnowała z pracy w Bibliotece, pełniąc w dalszym ciągu funkcję kierownika Archiwum. Po połączeniu archiwów Miejskiego i Państwowego została kierowniczką pracowni naukowej w stopniu kustosza. Przyczyniła się do uporządkowania materiałów i dokumentów z okresu zaboru rosyjskiego. Na emeryturę przeszła w 1960 r., jednak nie zaprzestała pracy zawodowej: w WBP rozpoczęła tworzenie kartoteki zawartości gazet lubelskich XIX i XX w. Pracowała do 31 VIII 1970 r. Za działalność zawodową i naukową została odznaczona Srebrnym Wawrzynem Akademickim Polskiej Akademii Literatury (1937 r.), Medalem X-lecia PRL (1954 r.) i Złotym Krzyżem Zasługi (1957 r.).

Zmarła 3 III 1974 r. i jest pochowana na cmentarzu przy ul. Lipowej.

Źródła: *Pamięci K. Gawareckiej*. „Kurier Lubelski” 1979 nr 60 s. 4, fot.; E. Hadrian. *Kartoteka Kazimiery Gawareckiej. Próba bibliografii zawartości czasopism lubelskich*. „Bibliotekarz Lubelski” R. 42 (1997) s. 37-43; Arch. BŁ. Akta personalne. Teczka K. Gawareckiej; BŁ Korespondencja TBP. T. 3 k. 425.

Zofia Polak-Kosacka

Urodziła się 22 III 1902 r. w Lublinie, jako córka Ludwika i Rozalii z Waszczuków. Ojciec pracował jako stolarz. Po ukończeniu szkoły powszechnej w 1919 r. rozpoczęła naukę w pierwszej klasie 8-klasowej Szkoły Realnej Żeńskiej Władysława Kunickiego w Lublinie, ale już po pół roku zrezygnowała z niej.

1 VIII 1929 r. podjęła pracę w „Czytelni Lubelskiej” Polskiej Macierzy Szkolnej jako „pomocnica bibliotekarki”. Pracowała tam do 15 IX 1935 r., po czym tego samego dnia przeszła do pracy w Bibliotece Publicznej im. H. Łopacińskiego. Ukończyła (przed 1948 r.) kurs bibliotekarski. Pełniła funkcję magazyniera (ostatnie jej stanowisko służbowe - starszy magazynier). Pracowała nieprzerwanie do 31 VII 1968 r., kiedy to przeszła na emeryturę. Należała do ZZNP, LPŻ, TPPR, LK.

W 1963 r. zawarła związek małżeński z Janem Kosackim. Mieszkała w Lublinie, przy ul. Długiej.

Zmarła 5 XII 1994 r. w Lublinie.

Źródła: Archiwum BŁ. Akta personalne. Teczka Z. Polak; USC w Lublinie. Akta zgonów.

Felicja Karolina Wolińska

Urodzona 4 XI 1863 r. w Lublinie. Córka Henryka, kontrolera skarbowego i Anny z Koryckich. W kwestionariuszu personalnym podała, że ma wykształcenie ogólne. Przed podjęciem pracy w Bibliotece im. H. Łopacińskiego nigdzie nie pracowała, określając zatrudnienie jako „domowe”. Pracę w Bibliotece podjęła w 1909 r. Na emeryturę przeszła w 1932 r.

Zmarła 27 IX 1939 r. w Lublinie, w schronisku dla ubogich, w wieku 76 lat.

Źródła: AP w Lublinie. Akta zgonów. Parafia Katedralna; USC w Lublinie; BŁ Korespondencja. T. 3 k. 424.

---

¹⁵² BŁ Korespondencja TBP. T. 3 k. 425.

¹⁵³ Arch. BŁ Personalne. Teczka K. Gawareckiej. W życiorysie napisała, że rozpoczęła studia w 1921 r. na Wydziale Historycznym.